

Het slavernijverleden van Delft

Gerrit Verhoeven en Ingrid van der Vlis

Afbeeldingen omslag

Voorzijde: Delftse schout Johan de la Faille (1628-1713) met een zwarte bediende als statusobject.

Jan Verkolje de Oude, portret van Johan de la Faille, circa 1680-1690.

Achterzijde: Delfts schaalkje met afbeelding van een plantage. Terwijl de witte man een pijp rookt, zijn zwarte slaafgemaakten aan het werk.

Jan Teunisz Dextra van plateelbakkerij De Grieksche A, 1757-1765.

Het slavernijverleden van Delft

Gerrit Verhoeven en Ingrid van der Vlis

Deelnemers aan een stadsgesprek over het slavernijverleden in april 2024.

Voorwoord

Tijdens het Herdenkingsjaar Slavernijverleden van 1 juli 2023 tot 1 juli 2024 staat Nederland stil bij het slavernijverleden. Ook in Delft besteden we aandacht aan de pijn die dit systeem van uitbuiting en racisme teweeg heeft gebracht. En vieren we de afschaffing ervan.

In aanloop naar dit herdenkingsjaar heeft de gemeente onderzoek laten uitvoeren naar de rol van Delft en Delftenaren bij slavernij en slavenhandel. Het resultaat, gepresenteerd in juni 2023, laat een lelijke kant van onze geschiedenis zien. Het onderzoeksrapport was mede aanleiding voor het aanbieden van excuses door het college van burgemeester en wethouders voor de rol van hun voorgangers in het slavernijverleden, in december 2023.

De geschiedenis is hiermee niet afgesloten. Met de waardevolle inbreng uit de stad en van het Kwartiermakers Comité Slavernijverleden geven we deze excuses een vervolg.

Een belangrijke wens vanuit de stad is het breder toegankelijk maken van informatie, zoals het *Rapport slavernijverleden van Delft*. Daarom biedt de gemeente u, bij de afsluiting van dit herdenkingsjaar, graag een publieksversie aan. Ik vertrouw erop dat het ons inspireert om samen te werken aan een gedeelde toekomst en een inclusief Delft.

Joëlle Gooijer

Wethouder Inclusief samenleven

Het slavernijverleden van Delft

Slavernij is een belangrijk onderdeel van de Delftse geschiedenis. Niet alleen voor inwoners die afstammen van slaafgemaakten of van slavenbezitters. Slavernij zat zo verweven in de manier waarop Nederland handeldreef dat het onderwerp van belang is voor ieders geschiedenis. Dit verhaal raakt daarom alle Delftenaren.

Wange van Bali

Het jongetje Naï wordt omstreeks 1797 geboren op het eiland Flores in wat nu Indonesië is. Zijn moeder is slaafgemaakte en daarom is Naï ook niet vrij. Als hij 4 of 5 jaar is wordt hij voor het eerst verkocht, in 1808 aan Jan Hendrik Bagelaar. Die neemt hem mee naar Delft. Naï komt in huis bij zijn zuster Anna Bagelaar en haar man Jacobus van der Chijs, op Breestraat 1. Vanaf nu heet hij Wange van Bali. Hij leert lezen en schrijven en wordt in 1818 gedoopt. Daarna is hij vrij. Hij trouwt met Rosella van Dort, het dienstmeisje van de familie Van der Chijs. Wange werkt eerst in de huishouding van de familie Van der Chijs. Later werkt hij bij het Boterhuis en het Armamentarium (het wapenmagazijn van de Staten van Holland en West-Friesland). Hij overlijdt in 1869. Er wonen in Delft nog altijd mensen die afstammen van Wange van Bali.

Portret van Wange van Bali door Ernst Willem Jan Bagelaar, circa 1810.

Waar gaat het over?

Dit boek gaat over het slavernijverleden van Delft en haar inwoners. Eeuwenlang draaide de wereld deels op slavernij en slavenhandel. Daarvan zien we de sporen nog altijd in de stad. Die sporen zitten in gebouwen, maar ook in de geschiedenis van mensen. In dit boek vertellen we verhalen over verschillende mensen. Over slaafgemaakten en over slaveneigenaren. Over voorstanders en over tegenstanders van slavernij. Over direct betrokkenen en over omstanders. Over alle Delftenaren.

Dit boek gaat over slavernij en dus over *slaafgemaakten* of *tot slaaf gemaakt*. Het woord *slaaf* wordt niet meer gebruikt. Niemand zat uit vrije wil in slavernij. Iemand werd 'tot slaaf gemaakt' als een ander de macht had om dat te doen.

Dit boek gaat over het wereldwijde koloniale systeem van slavernij. Nederland nam daar vanaf het einde van de zestiende eeuw actief aan deel. Nederlanders stichtten handelsposten en koloniën over de hele wereld. Van Zuid-Afrika tot Zuidoost-Azië, en van West-Afrika tot Noord- en Zuid-Amerika. Dat gebeurde vaak met geweld. Mensenhandel en slavernij waren onderdeel van dat systeem.

Twee grote handelsondernemingen waren daarbij van belang. De Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) richtte zich op de gebieden rondom de Indische Oceaan. En de West-Indische Compagnie (WIC) richtte zich

op de Atlantische Oceaan. Delftenaren waren bij beide ondernemingen betrokken.

Dit boek gaat ook over verzet tegen slavernij. Over slaafgemaakten die in opstand kwamen en over tegengeluiden in Delft. De koloniale slavernij werd pas in de negentiende eeuw afgeschaft. In delen van Nederlands-Indië gebeurde dat in 1860 en in Suriname en het Caribisch gebied in 1863. Omdat veel slaafgemaakten nog tien jaar voor hun voormalige eigenaren moesten werken, geldt 1873 als jaar van de definitieve afschaffing. Tot aan dat jaar loopt dit boek.

Dit boek gaat over Delft. De stad was toen de belangrijkste plek waar beslissingen werden genomen. Dat gebeurde niet tot nauwelijks op landelijk niveau. Daarom is het belangrijk hoe Delft en Delftenaren over dit onderwerp dachten. Steden en hun inwoners bepaalden het beleid van de Republiek der Verenigde Nederlanden, zoals Nederland toen heette. Alleen rijke burgers beslisten overigens mee, zoals de handelaren en kooplieden.

Wat houdt slavernij in?

Een eerste kenmerk van slavernij is dat mensen konden beschikken over andermans leven. Wie tot slaaf gemaakt was, verloor de zeggenschap over zijn of haar eigen leven. De eigenaar kon met de slaafgemaakte doen en laten wat hij wilde. Zo kwam onder andere **Wange van Bali** in Delft terecht. Hij werd bij zijn moeder weggehaald en meegenomen naar de Republiek. Het kwam

Catharina Verhoeff

Niet alleen rijke mensen bezitten slaafgemaakten. Dat blijkt wel uit het verhaal van timmerman Theunis Verhoeff. In 1692 vertrekt hij naar Suriname om op een plantage te gaan werken. Zijn vrouw is overleden en zijn dochtertje Catharina laat hij achter bij twee ooms in Delft. Als Theunis zeven jaar later in Suriname overlijdt, worden zijn bezittingen geïnventariseerd en verkocht. Het geld wordt naar Delft gestuurd, voor Catharina. In de bijbehorende papieren lezen we wat er zoal is verkocht. Tussen de hemden, broeken en andere spullen staan ook '8 stuks negro slaven of slavinnen'. Het zijn termen die we nu niet meer gebruiken. Ze geven precies aan hoe men dan over slaafgemaakten denkt: niet als mensen, maar als bezit.

Slaafgemaakte mensen aan het werk op een plantage in Suriname, circa 1850.

vaker voor dat Delftenaren slaafgemaakten meenamen uit de koloniën.

Slaafgemaakten werden niet als mensen gezien en behandeld, maar als bezittingen. Dat is een wrede vorm van ontmenselijking. Bij slavernij had de ene mens meer rechten dan de andere mens. Dat verschil had vooral te maken met huidskleur. Zonder racistisch wereldbeeld had slavernij niet kunnen bestaan. Daarom is de geschiedenis van de slavernij ook nu nog van belang. Want slavernij is inmiddels afgeschaft, maar racisme bestaat nog steeds.

Een tweede kenmerk van slavernij is dat het in principe voor altijd was. De status van een slaafgemaakte ging over van generatie op generatie. Als een slaafgemaakte vrouw kinderen kreeg, dan waren de kinderen ook onvrij. Ze werden het bezit van de eigenaar van hun moeder. Er waren veel Delftenaren in de koloniën die slaafgemaakten bezaten. Als de eigenaar overleed, werd slaafgemaakten soms de vrijheid gegund. Veel vaker maakten zij deel uit van de erfenis. De Delftse **Catharina Verhoeff** ontving op die manier geld uit de verkoop van slaafgemaakten in Suriname. Haar stadsgenoot Pieter van Heemskerk (1713-1753) maakte carrière in Malakka, in het huidige Maleisië. Toen hij overleed, liet hij '37 stux' slaafgemaakten na (p. 92). Uit het woord 'stux' blijkt hoe slaafgemaakten werden beschouwd: als goederen, die je kon kopen en verkopen.

De trans-Atlantische slavenhandel laat ook duidelijk zien hoe uitzichtloos de slavernij was. Handelaren kochten slaafgemaakte mannen, vrouwen en kinderen aan de westkust van Afrika. Tegen hun wil werden zij van hun geboortegrond weggevoerd over de Atlantische Oceaan. In de koloniën in Zuid-Amerika en het Caribisch gebied moesten de slaafgemaakten onder zware omstandigheden op plantages werken. Hun kinderen werden de volgende generatie slaafgemaakte plantagearbeiders.

Een derde kenmerk van slavernij is geldelijk gewin. Het doel van het slavernijsysteem was om mensen in te kunnen zetten voor de productie van handelsgoederen. Dat ging onder meer om kruidnagels, nootmuskaat en peper uit Azië. En om suiker, tabak en Braziliaans hardhout uit Zuid- en Midden-Amerika. Delftse ondernemers en investeerders verdienden aan deze handel. Sommigen werden er schatrijk van. Belangrijk is dat deze handel het systeem van slavernij in stand hield. Indirect deden consumenten in Delft dat ook. Zij rookten tabak, kruiden hun voedsel en gebruikten suiker in de thee en koffie. Het maakt duidelijk hoe verweven het slavernijsysteem was met de Nederlandse samenleving.

Philippus Baldaeus

De Delftse dominee Philippus Baldaeus (1632-1671) werkt voor de VOC op Ceylon (nu Sri Lanka) en in Zuid-India. Hij schrijft een dik boek over de geschiedenis en cultuur van deze gebieden. Hierin vermeldt hij onder meer hoe mensen in slavernij kunnen raken. Het land is door oorlogen verwoest en er heerst honger. Duizenden mensen bieden zichzelf en hun vrouwen en kinderen te koop aan. Want als slaafgemaakte krijgen ze tenminste te eten. Uit het boek blijkt dat dominee Baldaeus zelf ook slaafgemaakten heeft. Een van hen, zijn tolk en assistent Gerrit Mossopotam, neemt hij in 1665 mee naar Nederland. Ze staan samen op het portret dat Baldaeus in Den Haag laat schilderen.

Philippus Baldaeus en Gerrit Mossopotam door Johan de la Rocquette, 1668.

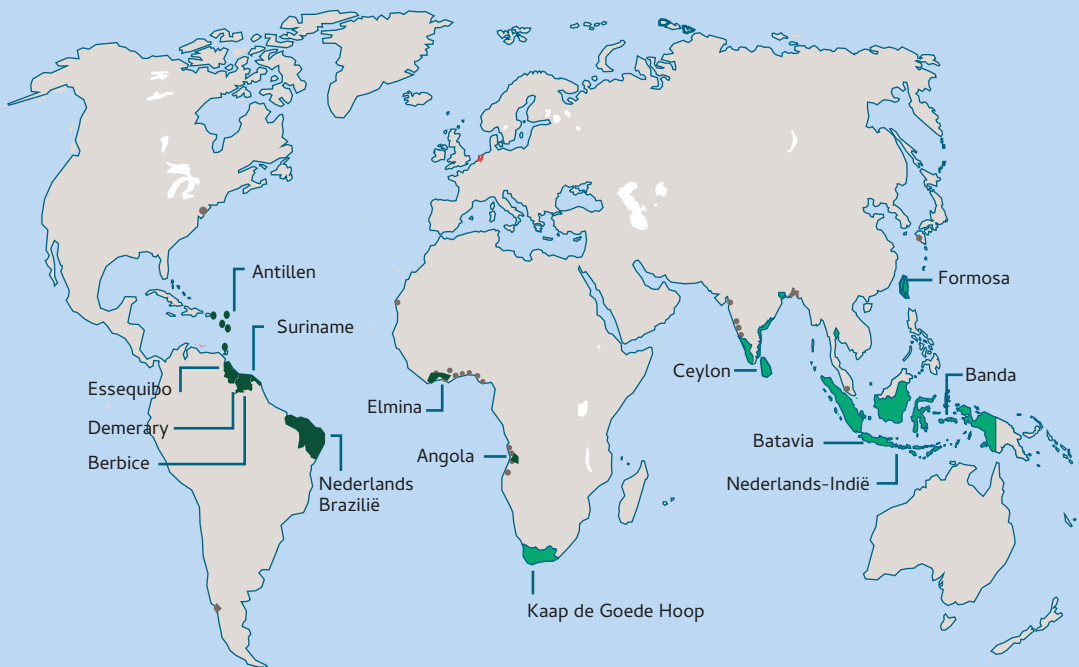
Waar vond slavernij plaats?

De VOC stichtte in Zuid- en Zuidoost-Azië een groot aantal handelsposten. Op de route van de Republiek naar Azië stichtte de VOC op Kaap de Goede Hoop in Zuid-Afrika een verversingsstation, later een kolonie. Op schepen met handelswaar werden ook regelmatig slaafgemaakten meegevoerd. Zij werden verplaatst naar de plek waar werk verricht moest worden. De VOC, haar dienaren en andere burgers zetten slaafgemaakten in voor allerlei werkzaamheden. Bijvoorbeeld voor mijnbouw, landbouw, sjouwwerk en huishoudelijk werk.

Naar schatting zijn in de zeventiende en achttiende eeuw minstens een miljoen slaafgemaakten vervoerd naar de vestigingsplaatsen van de VOC. Hoe

mensen tot slaaf gemaakt konden worden, blijkt onder meer uit de boeken van de Delftse dominee **Philippus Baldaeus**. Ook krijgsgevangenschap en mensenroof kwamen voor.

De WIC dreef handel op de kusten van Afrika en Noord- en Zuid-Amerika. Vanuit de Republiek vertrokken schepen met textiel, ijzer, buskruit en vuurwapens naar Afrika. Daar ruilden handelaren deze producten voor slaafgemaakten. Meer dan 600.000 slaafgemaakten werden door Nederlandse schepen over de Atlantische Oceaan verscheept en verkocht. De opbrengst werd besteed aan producten waar in Europa vraag naar was, zoals tabak en suiker. Daarna begon de hele cyclus opnieuw. Dit systeem staat bekend als de driehoekshandel.

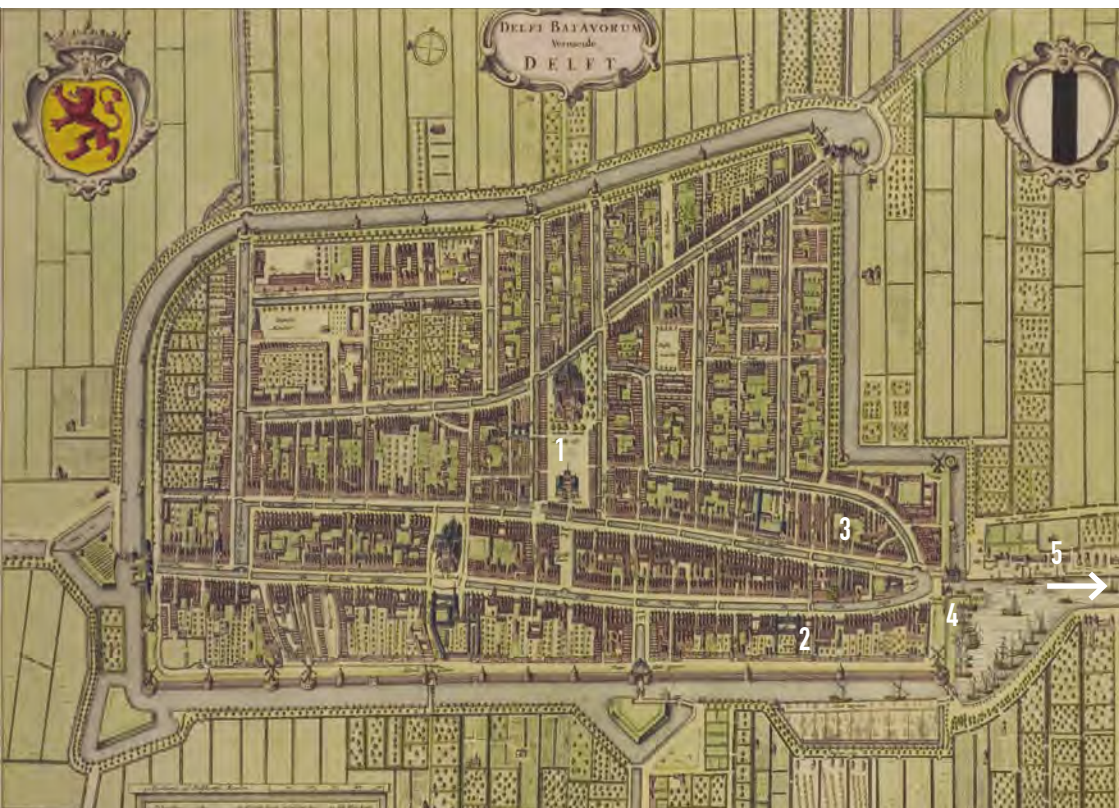

De verdeling van de wereld

De VOC en de WIC 'deelden' de wereld in tweeën. Zo verdeelde men de koloniale handel, vanuit Nederland gezien. Op deze wereldkaart zijn met lichtgroen de koloniën aangegeven van de VOC, met donkergroen die van de WIC. De bruine punten zijn handelsposten. De plaatsen zijn aangeduid met de namen die toentertijd werden gebruikt; Formosa heet nu Taiwan, Ceylon is Sri Lanka.

De VOC handelde in het gebied ten oosten van Kaap de Goede Hoop. De compagnie stichtte handelsposten en nederzettingen rond de Indische Oceaan en op de kusten aan de westzijde van de Grote Oceaan. Het gebied werd bestuurd vanuit Batavia, nu Jakarta. De WIC handelde rond de Atlantische Oceaan. Deze compagnie had koloniën en vestigingen aan de westkust van Afrika, in Noord- en Zuid-Amerika en in het Caribisch gebied.

Kaart gebaseerd op ontwerp van Chris Versteeg voor de tentoonstelling *Belast Koloniaal Verleden in het Belasting & Douane Museum* (2022).

Delft omstreeks 1700

Op de kaart van Delft zijn enkele plaatsen aangegeven die vaak voorkomen in de tekst. Delft was toen veel kleiner dan tegenwoordig. Wat nu de binnenstad is, was toen de hele stad.

- 1 Stadhuis
- 2 Oost-Indisch Huis
- 3 West-Indisch Huis
- 4 Zuidkolk
- 5 Schie, vaart naar Delfshaven

Plattegrond van Delft omstreeks 1700 door F. de Wit.

Delft als wereldhandelaar

Slavernij was verweven met de koloniale handel die omstreeks 1600 fors groeide. Delftenaren speelden een rol bij de oprichting van de VOC en de WIC. Slavernij was van begin af aan onderdeel van de werkwijze van deze handelscompagnieën.

SUYCKER MOLENS

1. Hier wert het Suicker-Riet ghesneden.
2. Ende hier het Looff af ghesnyckt.
3. Alhier met de Molen ghebroken ende
het Sap in Beckens vergadert.

4. Hier wert het Sap in de Ketels ghereynicht.
5. Alhier vult de Ketels in groote Potten gedaan.
6. Ende alhier te Harten gheset ende daer nae
werse dan in kisten gestamp ende verveert.

Suiker

Suiker wordt verbouwd en voorberekt door slaafgemaakten. Portugese handelaren brengen de ruwe suiker naar Europa, tot de WIC deze handel overneemt. Hier bewerken suikerbakkers of -raffineurs de ruwe suiker tot een product dat geschikt is voor consumptie. Deze bedrijfstak vergt veel ruimte en personeel en dus kapitaal. Maar er is ook veel geld mee te verdienen. Dat lukt bijvoorbeeld de familie Heinsius.

Vader Anthonij (overleden in 1652) en zoon Adriaan (1615-1679) worden rijk als suikerbakker en zijn lid van de Delftse Veertigraad. Adriaans zoon Anthonij (1641-1720) kan dankzij het familiekapitaal studeren, rentenieren en bestuursfuncties vervullen. Hij wordt in 1670 veertigraad en in 1687 bewindhebber van de VOC. Als stadhouder Willem III twee jaar later koning van Engeland wordt, benoemt hij Heinsius tot raadpensionaris en zaakwaarnemer in de Republiek.

Het werk op een suikermolen. Inzet op een kaart van Pernambuco door Nicolaas Visscher, circa 1630.

Op zoek naar (nieuwe) handel

Delft was omstreeks 1600 een van de grootste en machtigste steden van Holland. Er woonden toen ongeveer 20.000 mensen in de stad. Zij hadden lange tijd geld verdiend met het maken en verkopen van bier en laken (geweven wollen stof). Door de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) werd dat steeds moeilijker. De Nederlandse gewesten waren in opstand gekomen tegen hun vorst, de Spaanse koning. De noordelijke gewesten vormden vanaf 1588 de Republiek, de zuidelijke gewesten bleven Spaans. Delftse handelaren raakten daardoor hun belangrijkste afzetgebied kwijt.

Kooplieden uit de hele Republiek zochten naar nieuwe manieren om geld te verdienen. Ze keken daarvoor naar de handel op Zuid-Amerika, Afrika en Azië. Tot die tijd handelden vooral de Spanjaarden en Portugezen overzee. Zij koloniseerden gebieden en lieten daar door slaafgemaakten producten verbouwen en oogsten, zoals suiker en specerijen. De Republiek wilde die handel en koloniën overnemen. Dat was goed voor de economie en voor de oorlogskansen.

Handelaren uit de Republiek wisten van de slavernij in de koloniën. Ze maakten gebruik van door slaafgemaakte geproduceerde handelswaar, zoals suiker en zout van de Kaapverdische eilanden, uit Brazilië en uit het Caribisch gebied.

Slavernij werd lange tijd gezien als iets wat alleen katholieke Spanjaarden en Portugezen deden. Maar vanaf ongeveer 1600 kochten en verkochten ook Nederlanders slaafgemaakten. Ze deden er dus bewust aan mee. Er was in de Republiek korte tijd discussie over. Dat leidde tot een compromis: hier mocht slavernij niet, maar in de koloniën wel.

Vroege Azië- en Afrikavaart

Delftse kooplieden deden in de zestiende eeuw al aan overzeese handel. In 1593 verhuisde een suikerbakker uit Schiedam naar Delft. Een paar jaar later telde Delft minstens drie suikerbakkers. Er was dus al vroeg een markt voor **suiker**, en Delftse handelaren zorgden blijkbaar voor voldoende aanvoer.

Koopman en burgemeester Claas Adriaansz van Adrichem (1538-1607) woonde in een statig huis aan de Koornmarkt. Hij zocht als een van de eersten in de Republiek naar handelsmogelijkheden in Afrika. Een eerste tocht in 1594 leverde een klein verlies op, maar volgende reizen maakten winst. Mede door zijn succes besloten meer kooplieden op West-Afrika te gaan varen. Verderop aan de Koornmarkt verhuurde Maarten Jansz van Hoogenhouck (1550-1613) bijvoorbeeld pakhuisruimte aan de Compagnie van Guinea. De naam Guinea werd gebruikt voor het gebied van Ghana, Togo, Benin en Nigeria. Dat waren landen die de

Oost-Indisch Huis

Boven de ingang van Oude Delft 39 staat het logo van de Verenigde Oost-Indische Compagnie: de letters VOC met daaronder de 'D' van Delft. In 1631 kopen de bewindhebbers van de Kamer Delft dit pand als kantoor en vergaderplaats. Erachter verrijzen pakhuizen, die doorlopen tot aan de Westvest. Het complex groeit door aankoop van buurhuizen en -percelen. Uiteindelijk is het Oost-Indisch Huis vijf panden breed. Er werken tientallen mensen: kantoorbeambten, pakhuisknechten en sjouwers. De opperboekhouder woont zelfs in het Oost-Indisch Huis.

De handel bloeit, dus er ontstaat op den duur toch weer ruimtegebrek. Dan koopt de Kamer Delft ook panden aan de overkant van de gracht. Daar ligt het wapenmagazijn van de Staten van Holland en West-Friesland: het Armamentarium. Het witte gebouw links daarvan is het Oost-Indisch pakhuis. Met een grote deur aan het water, handig voor het in- en uitladen van handelswaar.

Oude Delft 39, het voormalige Oost-Indisch Huis.

handelaren toen vooral noemden naar wat ze er haalden: Ivoorkust, Goudkust en Slavenkust.

De overstap van West-Afrika naar Zuid-Amerika volgde snel daarna. Rotterdammer Johan van der Veken was in 1597 waarschijnlijk de eerste handelaar uit de Republiek die slaafgemaakte Afrikanen gedwongen naar Brazilië verscheepte. Drie Delftse handelaren sloten een overeenkomst met Van der Veken om naar Zuid- en Zuidoost-Azië te varen, toen 'Oost-Indië' genoemd.

Voor zulke gevaarlijke reizen richtten kooplieden vaak een compagnie op, waarin zij samen investeerden. Zij spreidden het risico en deelden de eventuele winst. Die eerste reis naar Zuid- en Zuidoost-Azië mislukte, maar in 1600 ondernamen handelaren weer een poging. Met een gezamenlijke compagnie voer een vloot via Kaap de Goede Hoop naar Azië. Een van de zes schepen heette *Delft*, een aanwijzing dat ook Delftse kooplieden er geld in staken. Een jaar later richtten twaalf Delftse kooplieden een eigen handelscompagnie op.

Verenigde Oost-Indische Compagnie

In 1602 werden de bestaande compagnieën samengevoegd in de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC). Handelaren uit verschillende steden werkten voortaan samen. De VOC kreeg het alleenrecht op alle handel ten oosten van Kaap de Goede Hoop.

De VOC mocht verdragen sluiten en zo nodig oorlog voeren. Over slavernij werd niets afgesproken. Maar van begin af aan maakte slavernij onderdeel uit van de werkwijze. De VOC gebruikte geweld om handelsposten te stichten. Oorspronkelijke bewoners werden verjaagd of tot slaaf gemaakt.

De VOC had zes bestuurskantoren, zogenoemde Kamers. Delft kreeg een Kamer, net als Amsterdam, Zeeland, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen. De Kamer Delft hield kantoor in het **Oost-Indisch Huis** aan de Oude Delft. Daar vergaderden de bewindhebbers. Zij hadden de leiding over de Kamer Delft.

Bewindhebbers waren verantwoordelijk voor het uitrusten van scheepsreizen naar Oost-Indië. De schepen werden gebouwd, onderhouden en voor de zeereis gereed gemaakt in Delfshaven. Dat is nu een wijk in Rotterdam, maar was toen de haven van Delft. Via de Schie had de stad al sinds 1389 een eigen toegang tot de Maas. De Kamer Delft liet in 1672 in Delfshaven het Zeemagazijn bouwen voor de opslag van goederen.

West-Indisch Huis

In 1639 koopt de Kamer Delft van de West-Indische Compagnie (WIC) de voormalige brouwerij De Metalen Pot. Het is een groot pand met een dubbele gevel op Lange Geer 26-28. Aan de straatzijde zijn kantoren, en er is een vergaderruimte. Daarachter staan pakhuizen voor suiker, tabak en andere handelswaar. De Kamer Delft is onderdeel van de grotere Kamer De Maze, samen met Rotterdam en Dordrecht. Een tijdje zijn de winsten van de WIC hoog genoeg voor een eigen vestiging in Delft. Maar de compagnie raakt in de problemen en wordt zelfs opgeheven. Als er in 1674 een nieuwe WIC wordt opgericht, worden de panden aan de Lange Geer verkocht. Een plateelbakkerij koopt de panden en noemt zich naar de vroegere brouwerij De Metalen Pot.

Lange Geer 26-28, het voormalige West-Indisch Huis.

Voor de VOC geldt de gewelddadige verovering van Banda in 1621 als de start van grootschalige betrokkenheid bij slavernij. Banda was de enige eilandengroep in de wereld waar muskaatbomen groeiden. Hier vestigde de VOC de eerste op slavernij gebaseerde plantagesamenleving. Slaafgemaakten oogstten de muskaatnoten en verwerkten die tot nootmuskaat en foelie. Deze specerijen verhandelde de VOC met grote winst in de Republiek.

De VOC vestigde op zoveel mogelijk plekken handelsposten voor de specerijenhandel. In 1640 veroverde de VOC het kaneleiland Ceylon (nu Sri Lanka) en een jaar later de strategisch gelegen Straat Malakka. Nederlanders zetten vanuit het hoofdkwartier in Batavia (nu Jakarta) een wijldvertakt handelsnetwerk op. Van Mozambique in Afrika tot Formosa (nu Taiwan) in het oosten. Op Kaap de Goede Hoop stichtte de VOC in 1652 een verversingsstation voor de duizenden schepen die hier passeerden.

West-Indische Compagnie

De VOC leverde winst op. De Republiek wilde ook zo'n organisatie voor de handel rondom de Atlantische Oceaan. Daarom werd in 1621 de West-Indische Compagnie (WIC) opgericht. De WIC richtte zich op alle handel ten westen van Kaap de Goede Hoop. Van de Afrikaanse westkust tot Noord- en Zuid-Amerika, en het daartussen gelegen Caribisch gebied.

Steden die voldoende geld inlegden mochten een WIC-Kamer stichten. Dat geld kwam van particuliere beleggers. Delftse investeerders haalden genoeg op om samen met Dordrecht en Rotterdam een bestuurskantoor op te richten: Kamer De Maze. De drie steden hadden elk een eigen vergaderplek. Delftse WIC-bewindhebbers kwamen bij elkaar in het **West-Indisch Huis** op de Lange Geer. De andere WIC-Kamers zaten in Amsterdam, Zeeland, Noorderkwartier (Hoorn en Enkhuizen) en Stad en Lande (Groningen).

De WIC kreeg als opdracht om zoveel mogelijk Spaanse schepen en koloniën te veroveren. De Republiek zette haar zinnen op de suikerplantages in Brazilië, waar slavenarbeid de norm was. Ook vanuit Delft reisden veel soldaten en matrozen naar Brazilië. Voet aan wal kregen ze er aanvankelijk niet. Dat veranderde pas na het buitmaken van de Zilvervloot door de in Delfshaven geboren **Piet Hein** (p. 24). Het gaf de WIC het vertrouwen en het kapitaal om nog een keer een aanval op Brazilië uit te voeren, die in 1630 slaagde. Er werd een Nederlandse kolonie gesticht met de naam Nieuw Holland. Om de suikerplantages te bewerken waren veel arbeiders nodig. Inheemsen weigerden om op de plantages te werken. Vanuit de Republiek was er ook geen animo. Slaafgemaakten uit Afrika moesten de suikerplantages bewerken.

Piet Hein

Piet Hein (1577-1629) is een zeeman uit Delfshaven. In dienst van de VOC werkt hij mee aan de verovering van het specerijeneiland Banda Neira. Hij voert ook strafexpedities uit op andere eilanden. In 1628 verovert hij tijdens een expeditie voor de WIC de bekende Zilvervloot op de Spanjaarden. Dit zilver is door slaafgemaakte Afrikanen en inheemse dwangarbeiders gedolven in de zilvermijnen van Zuid-Amerika. Het grootste deel van de buit wordt besteed aan het veroveren van gebieden in Brazilië. Daar worden suikerplantages gesticht, die worden bewerkt door slaafgemaakten.

In 1629 wordt Piet Hein begraven in de Oude Kerk in Delft. In de kerk krijgt hij een statig grafmonument en in Delfshaven wordt in 1870 een standbeeld voor hem opgericht. Dit beeld is al een aantal keren beklad. Voor de een is hij een zeeheld, voor de ander een medepllichtige aan de stichting van een koloniaal rijk gebaseerd op slavernij.

Standbeeld van Piet Hein beklad met leuzen, 15 juni 2020.

De WIC veroverde in 1637 fort Elmina op de Goudkust (nu Ghana) en vier jaar later Luanda (in Angola). Vanuit deze slavenstations pakte de WIC de slavenhandel steeds systematischer aan. Toen Luanda en Brazilië door de Portugezen heroverd werden, bleef de Nederlandse slavenhandel bestaan. Nederlanders voerden slavenvaarten uit voor andere Europese landen. Het in 1634 veroverde eiland Curaçao werd gebruikt als doorvoerhaven voor koloniale producten, en als slavenmarkt. Met de eilanden Aruba, Bonaire, Saba, Sint Eustatius en Sint Maarten ontwikkelde de WIC een netwerk voor slavenhandel in de regio.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw verwierf de Republiek weer een groot gebied in Zuid-Amerika. Suriname en Guyana (toen Berbice, Essequibo, Demerary) werden gekoloniseerd. De driehoekshandel nam mede daardoor een enorme vlucht. Nederland was in de periode 1650-1675 zelfs de grootste partij in de trans-Atlantische slavenhandel.

Sociëteit van Suriname en particuliere handel

In 1683 werd de Sociëteit van Suriname opgericht. De stad Amsterdam, de familie Van Aerssen van Sommelsdijck en de WIC waren de eigenaren van de Sociëteit van Suriname. Hun doel was om van Suriname een winstgevende plantage-economie te maken. Zij besloten samen hoe de kolonie geëxploiteerd werd en

hoeveel slaafgemaakten daarvoor uit Afrika gehaald moesten worden. De Delftse brouwer **Hugo van 's-Gravesande** (p. 26) praatte mee namens de WIC.

De WIC werkte steeds vaker met particuliere handelaren samen, ook met koopman Balthasar Coijmans. Hij had het zogenoemde 'asiento de negros' verworven. Dat was het alleenrecht om slaafgemaakten aan Spanjaarden te leveren. De Delftse burgemeester Adriaan Fijcq (1624-1685) sloot namens de WIC zo'n contract af met Coijmans. Dat contract bepaalde dat de WIC vier jaar lang steeds 3000 slaafgemaakten zou leveren – in totaal dus 12.000 mensen.

In de achttiende eeuw namen particuliere handelaren de driehoekshandel helemaal over. Daardoor veranderde er maar weinig. Het schip *De Delft* bijvoorbeeld vervoerde eerst voor de WIC slaafgemaakten. Vanaf 1741 voer hetzelfde schip voor een particuliere handelaar. Met dezelfde kapitein en met hetzelfde doel: zoveel mogelijk slaafgemaakten uit Afrika naar de andere kant van de Atlantische Oceaan brengen.

De handelscompagnieën werden in 1795 opgeheven, maar de slavenhandel en slavernij bleven bestaan. Pas in 1863/1873 schafte Nederland als een van de laatste Europese landen de slavernij af. Van het begin tot het eind waren er Delftenaren bij betrokken.

Hugo van 's-Gravesande

Aan de Oude Delft, nu nummer 93, bestiert Hugo van 's-Gravesande (1633-1699) zijn brouwerij De Dubbele Sleutel. In 1664 poseert hij met echtgenote Machteld van Bleijswijck en zoon Adriaan voor een familieportret. Hij wordt burgemeester van Delft en dankzij investeringen in de WIC ook bewindhebber bij Kamer De Maze. Hij vertegenwoordigt deze kamer in het bestuur van de Sociëteit van Suriname. Dat is een commercieel bedrijf voor de exploitatie van plantages. De Sociëteit wordt in 1683 opgericht. Hugo van 's-Gravesande besluit in de beginjaren mee over het uitrusten van slavenschepen. Hij tekent onder meer contracten voor het halen van 'swarte slaven'. Tussen 1683 en 1707 worden 23.000 slaafgemaakte Afrikanen naar Suriname verscheept. Daar worden vaders, moeders en kinderen verkocht aan de hoogste bieder.

Hugo van 's-Gravesande en Machteld van Bleijswijck met hun zoon Adriaan door Pieter van Slingelandt en Cornelis de Man, 1664.

Wereldwijd systeem

De VOC, de WIC en de Sociëteit van Suriname waren de motor achter een wereldwijd handelssysteem dat gebruikmaakte van slavernij. Delftse kooplieden investeerden van begin af aan in overzeese handel, en in de oprichting van de VOC en de WIC. Delftse soldaten en matrozen voeren mee op oorlogsschepen naar Banda, Brazilië, Elmina, Kaap de Goede Hoop, Sumatra en Java. En Delftse notabelen namen in de beginjaren cruciale beslissingen over het vormgeven van de op slavernij gebaseerde handel – in alle delen van de wereld.

Handelaren deelden met de VOC en de WIC de wereld in tweeën. Maar de twee gebieden kunnen niet los van elkaar worden gezien. Piet Hein bijvoorbeeld werkte voor beide compagnieën, net als de uit Delft afkomstige Adriaan Jacobsz van der Dussen (1592-1642). Hij deporteerde in 1615 meer dan 400 mensen naar het Banda-eiland Pulau Ai. Daar werden zij ingezet bij de oogst van muskaatnoten. Om de bewoners van de andere Banda-eilanden in bedwang te krijgen, adviseerde hij de

VOC ‘het gantsche land van dit oncruyt te suyveren’. Een jaar later moordde Jan Pietersz Coen bijna heel Banda uit.

Toen gebieden in Brazilië veroverd waren, kreeg Van der Dussen ook daar een rol. Hij adviseerde gouverneur-generaal Johan Maurits van Nassau-Siegen over het inrichten van een op slavernij gebaseerde plantagesamenleving. Van der Dussen gaf advies over de aankoop van Afrikaanse arbeiders. Slaafgemaakten uit Nigeria waren volgens hem te opstandig, die uit Kaapverdië en Sierra Leone vond hij te lui. Op zijn advies veroverde de WIC ook het Portugese slavenstation Luanda in Angola om slaafgemaakten uit Congo te kunnen halen.

Kortom

Nederlanders creëerden een wereldwijd handelssysteem om geld mee te verdienen. Slaafgemaakten in de koloniën deden daarvoor het zware werk. Zowel voor de VOC als voor de WIC en de Sociëteit van Suriname, maar ook daarna. Delftenaren waren op verschillende manieren betrokken bij het opzetten en uitbreiden van dit wereldwijde systeem.

Delftenaren en slavernij

Door de handelscompagnieën maakt slavernij deel uit van de Delftse geschiedenis. Er waren talloze Delftenaren die slaafgemaakten bezaten, kochten, erfden, bij testament vermaakten, bij opbod verkochten of vrijlieten. In dit hoofdstuk staat het leven van deze slaafgemaakten centraal.

Cupido van Nias

Slaafgemaakten worden behandeld als handelswaar, waaraan je kunt verdienen. Cupido van Nias is daarvan een voorbeeld. Hij heeft een onzinnaam gekregen en een toenaam. Die toenaam wijst op de plaats waar hij vandaan komt of waar hij verkocht is. Het eiland Nias ligt voor de westkust van Sumatra. In 1762 verkoopt een korporaal van de VOC hem in Padang op Sumatra voor 80 rijksdaalders aan de stuurman van het schip Deunisveld. Die verkoopt Cupido in Batavia voor 100 rijksdaalders. Een maand daarna wordt Cupido voor 125 rijksdaalders doorverkocht aan Jan Tieleman en Hermanus Theodorus Terkamp.

Terkamp komt uit Delft. Daar bezit hij nog een huis in de Choorstraat. In Batavia werkt hij als arts. Hij woont er samen met de slaafgemaakte Tjindra, bij wie hij een dochter heeft. In zijn testament van 1778 bepaalt hij dat Tjindra na zijn overlijden wordt vrijgelaten en wat geld krijgt, zodat zij voor hun dochter kan zorgen.

Een Hollandse koopman met slaafgemaakten, circa 1700-1725.

Slaafgemaakten in Azië

In Batavia en andere VOC-vestigingen waren slaafgemaakten alomtegenwoordig. Zij waren vaak het eigendom van particulieren. Er waren veel Delftenaren die voor de VOC werkten. Diederik Durven (1676-1740) was zelfs enige tijd als gouverneur-generaal de hoogste baas in het uitgestrekte gebied. Toen hij naar Delft terugkeerde, vestigde hij zich in het kapitale pand Oude Delft 95.

De handelscompagnie zette slaafgemaakten in voor werk. Maar ook VOC-dienaren en andere Nederlanders kochten mensen als persoonlijke bedienden. Dat gaf status.

Niet alleen rijken kochten slaafgemaakten, ook gewone zeelui en soldaten deden dat. Jan Staats bijvoorbeeld. Deze timmerman uit Delfshaven vertrok in 1712 voor de Kamer Delft naar Indië. Toen hij onderweg overleed, werden zijn bezittingen verkocht. Dat ging om kledingstukken, lappen stof en 'een swarte jongen'. Meer Delftenaren bezaten op die manier slaafgemaakten. Zij kochten en verkochten de mannen, vrouwen en kinderen voor hun eigen gewin. De verkoop van slaafgemaakten vond vooral op slavenmarkten plaats. Die werden in het hele VOC-gebied gehouden. De slavenmarkt van Batavia was de grootste.

Vaak weten we niet eens een naam van deze verhandelde mensen. Ze werden als 'een swarte jongen' of als 'slaaven jonge'

genoemd bij de bezittingen als een eigenaar overleed. Dan stonden ze opgesomd tussen huisraad en kledingstukken – alsof ze dingen waren, en geen mensen.

Als we wel een naam kennen, dan is het vaak een verzonnen naam. De eigen naam was afgenomen en iets mensonterends als 'Kakkerlak' of 'Luizebos' was daarvoor in de plaats gekomen. De eigenaar bedacht zo'n naam, zoals bij **Cupido van Nias** gebeurde. Van hem weten we ook dat hij een paar keer verkocht is. Daardoor kwam hij honderden kilometers van het eiland Nias terecht, de plek waar hij waarschijnlijk geboren of tot slaaf gemaakt was. Hij belandde dus in een gebied waar hij de taal niet sprak en waar hij geen familie had. Dit lot overkwam de meeste slaafgemaakten in Azië. Ze werden zonder mededogen van de ene naar de andere locatie gebracht, soms duizenden kilometers van hun geboorteplaats.

Werkzaamheden

De VOC zette slaafgemaakten in voor allerlei werkzaamheden. Dat kon plantagearbeid zijn, zoals op de Banda-eilanden. Op de westkust van Sumatra werden slaafgemaakten ingezet voor het zware werk in de goud- en zilvermijnen. Maar slaafgemaakten moesten ook wel versterkingen bouwen, wegen aanleggen en houthakken. Anderen werden gedwongen schepen te laden en te lossen, of ze werden te werk gesteld op scheepswerven.

Roeland Palm

Veel mensen denken dat slavernij in het VOC-gebied relatief mild is. Ze zien eigenlijk alleen huishoudelijk personeel, zoals dienstboden, koks, dienstboden en naaisters. Maar de VOC zet slaafgemaakten wel degelijk op grote schaal in voor zwaar werk, zoals de aanleg van wegen en forten of het laden en lossen van schepen. Berucht is de arbeid in de mijnen, bijvoorbeeld op de westkust van Sumatra, waar goud wordt gewonnen. Roeland Palm (1735-1776) is daar gezaghebber. Hij heeft meer dan honderd slaafgemaakten in eigendom. Als hij in 1776 overlijdt, wordt zijn boedelinventaris opgemaakt. Daarin staan onder meer vijf slaafgemaakte muzikanten, blijkbaar een soort huisorkestje. Palm laat ze na aan zijn broer die op Borneo woont. Kennelijk ontvangt die liever geld dan muzikanten: de vijf worden tijdens een tussenstop in Batavia op de slavenmarkt verkocht.

Slaafgemaakten aan het werk bij kasteel Batavia. Tekening door Dirk Langendijk naar Hendrik Kobell, 1780.

Slaafgemaakten in privébezit waren overgeleverd aan de grillen van hun eigenaren. Ze hadden geen rechten en werden voor allerlei werkzaamheden ingezet. Dat waren vaak huishoudelijke taken in de woning van de eigenaar. Johannes Cornelis van Massau overleed in 1792. Hij had 64 slaafgemaakten in zijn huishouding. Zij werkten onder andere als naaister, kokkin, schoenmaker, pruikenmaker, koetsier en smid. Tjiender, April en Minggala waren zijn 'voorlopers'. Zij liepen altijd voor Van Massau uit zodat iedereen kon zien hoe rijk hij was. **Roeland Palm** deed dit ook nog op een andere manier. Vijf van zijn meer dan honderd slaafgemaakten vormden een slavenorkest.

Palm verdiende zijn geld op Sumatra, maar zijn kinderen werden door familie in Delft opgevoed. Zo regelden meer gezinnen het. Mannen gingen naar de koloniën en hun vrouwen bleven in Nederland. Mede daardoor hadden talloze VOC-medewerkers kinderen bij slaafgemaakte vrouwen. Die vrouwen werden 'njai' of bijzit genoemd. Ook Delftenaren hadden zulke relaties. David Brouwer bijvoorbeeld, in Delft geboren in 1706. Hij was commandeur van Bantam op West-Java en leefde daar samen met Tjanpacka van Nias. Met deze slaafgemaakte vrouw had hij een zoon: Jan. Brouwer zette in zijn testament dat Tjanpacka vrijgemaakt werd na zijn dood. Zoon Jan kreeg twee 'manslaven', Maloe en Tjatjoe, om voor hem te zorgen.

Slaafgemaakten in Afrika en Zuid-Amerika

De WIC vervoerde slaafgemaakten van de westkust van Afrika naar Noord- en Zuid-Amerika. Deze mensen waren afkomstig uit een enorm groot achterland, soms duizenden kilometers van de kust vandaan. Ze kwamen uit verschillende culturen en spraken verschillende talen. In slavenforten werden zij opgesloten tot zij door handelaren werden gekocht. Was de deal gesloten dan maakte een brandmerk van de WIC of een andere koper de ontmenselijking compleet. Nog minder dan in het VOC-gebied kennen we de mensen bij hun naam. Zij werden voor de zogenoemde driehoekshandel als bulkgoederen vervoerd: alleen het aantal 'koppen' werd opgeschreven.

Delftenaren deden mee aan deze handel, langs alle zijden van de driehoek. Er voeren schepen uit in opdracht van de Delftse WIC-Kamer, zoals *De Eendracht* in 1659. Schipper Jan Backer sprak met Delftse bewindhebbers af hoe de reis moest verlopen. Backer moest naar fort Elmina varen om handelswaren te lossen, waarschijnlijk sterke drank, buskruit, geweren en textiel. Daarna moest hij van Afrika naar Curaçao om zijn 'ingenomen goederen te ontladen'. Die 'goederen', dat waren 388 slaafgemaakten uit Ardra (koninkrijk in het huidige Benin). Deze mannen, vrouwen en kinderen werden op Curaçao aan de hoogste bidders verkocht. Met een schip vol suiker, koffie of tabak voer Backer daarna terug naar Delfshaven.

ALDUS VERTOONT HEM HET CASTEEL DE MÏNA, AEN DE NOORDT-
WEST ZÏDE. VÏT DE RIVIER AEN TE STEN. *gelegen op de goud kiste In Guinea. van*

Adrianus Schoonheijd

Elmina aan de Goudkust, in het huidige Ghana, is eeuwenlang Nederlands bezit. Hier worden slaafgemaakten verzameld om te worden verscheept naar de overkant van de Atlantische Oceaan. Vanaf 1708 is Adrianus Schoonheijd hier de baas. Hij houdt heel precies bij hoeveel slaafgemaakten uit het binnenland arriveren en per schip vertrekken. Toch krijgt Schoonheijd op zijn kop van de WIC. Er schijnen schepen te vertrekken met slechts 500 slaafgemaakten aan boord. Hij moet zorgen voor meer doorvoer en dus meer winst. Veel kans om te zorgen voor verandering krijgt Schoonheijd niet, want hij overlijdt al in 1711, ongetrouwd en zonder kinderen. De erfenis gaat naar zijn familie in Delft en wordt besteed aan de aankoop van Oude Langendijk 23.

Elmina door Johannes Vingboons, circa 1670.

De bewakers, de soldaten, de brandmerkers, en al het andere personeel langs de Afrikaanse kust kregen hun aanwijzingen vanuit fort Elmina. Dit slavenbastion bleef tot 1871 in Nederlandse handen. Op die voor de slavenhandel strategisch belangrijke plek werkten mannen met nauwe Delftse relaties. **Adrianus Schoonheijd** was van hen de hoogste in rang. Hij had het hier enige tijd voor het zeggen.

Slaafgemaakten werden geketend aan boord gebracht van slavenschepen uit de Republiek. Ook Delftenaren voeren als schippers, matrozen of soldaten op deze slavenvaarten mee. Soms gebeurde dat zelfs op een trots naar de stad vernoemd schip, zoals *De Delft of Het Wapen van Delft*. In 1640 voer schipper Simon den Danser uit Delfshaven met laatstgenoemd schip uit. Hij haalde 272 slaafgemaakte mannen, vrouwen en kinderen uit Guinea en andere plaatsen aan de westkust van Afrika. Toen het schip in Brazilië aankwam, waren er nog maar 244 van hen in leven. Eenmaal aan land werden 221 slaafgemaakten verkocht. Dat bracht in totaal 98.124 gulden op. Van de opbrengst werd suiker ingekocht. Die suiker was onder meer bestemd voor de Delftse handelaren Cornelis en Jacob van 's-Gravesande.

De bemanning moest er vooral voor zorgen dat de slaafgemaakten levend de andere kant van de Atlantische Oceaan bereikten. De sterfte onderweg was

hoog. Mensen zaten opeengepakt, er was weinig eten en ziektes braken uit. Er waren ook slaafgemaakten die zelf de dood verkozen. Wie de kans kreeg en het aandurfde, sprong overboord. Een wisse dood tegemoet, altijd beter dan een leven in slavernij – ver van het moederland.

Plantages

Veel Nederlandse slavenschepen voeren eerst naar Curaçao of Sint Eustatius. Daar werden slaafgemaakten op de slavenmarkt verkocht om op plantages te werken. Nederlanders bezaten vanaf de zeventiende eeuw honderden suiker-, koffie-, cacao- en tabaksplantages in het Caribisch gebied. Zowel op de kust van Suriname en Guyana als op de eilanden waren Delftenaren verbonden aan plantages. Soms waren zij eigenaar, soms hielden ze er toezicht en soms werkten zij er als ambachtsman.

Het werk op de plantages was loodzwaar. Het ging vaak om veldwerk waarbij slaafgemaakten in de tropische zon land ontgonnen, suikerriet kaptten of cacaobonen plukten. Vooral in de oogsttijd maakten zij onmenselijk lange werkdagen. Op Curaçao en Bonaire werden slaafgemaakten ook ingezet voor zoutwinning in de zoutpannen. Het rapen van zout op de verblindend witte vlaktes stond bekend als werken in 'de witte hel'.

Bij de zoutpannen en op de plantages waren altijd meer slaafgemaakten dan

opzichters. Slavenopzichters probeerden met een verdeel-en-heerstactiek de macht te houden. Ze deelden soms kleine beloningen uit. Veel vaker gaven ze wrede lijfstraffen om de slaafgemaakten onder de duim te houden. Zo hoopten ze de weerstand van de mensen te breken. In Delft hoorden mensen soms verhalen over het leven op de plantages. **Justus Gerardus Swaving** schreef in een van zijn boeken over de wrede behandeling van slaafgemaakten op plantage *De Vriendschap* in Berbice.

Eigenaren van de plantages zaten zelf vaak in de Republiek. Zij lieten het dagelijks werk over aan een plantagedirecteur en het door hem aangesteld personeel. Aan het hoofd van de gekoloniseerde gebieden stond een gouverneur-generaal. Aan het begin van de achttiende eeuw was de Delftse Hendrik Temmingh (ca. 1680-1727) de hoogste baas in Suriname. Hij besloot onder meer dat slaafgemaakten strenger bestraft moesten worden dan witte kolonisten. Ook als ze hetzelfde misdaan hadden.

Op alle vlakken waren de verhoudingen ongelijk. Slaafgemaakte vrouwen die door een plantagedirecteur verkracht werden hadden geen rechten. Hun kinderen waren automatisch eigendom van de directeur. De levensomstandigheden van slaafgemaakten waren eigenlijk altijd slecht. Er was te weinig eten, mensen woonden in eenvoudige verblijven dicht op elkaar en er braken ziektes uit. Toen de

plantages in de achttiende eeuw steeds minder opbrachten, werd dit nog erger. De plantagedirecteuren bezuinigden op de zorg voor slaafgemaakten om toch nog wat winst te maken.

Vrij van slavernij

Zowel in VOC- als in WIC-gebied lukte het slaafgemaakten soms om te ontsnappen aan slavernij. Zij werden 'marrons' genoemd. Voor een ontsnapping was veel moed nodig. De marrons in Suriname vluchtten het ondoordringbare oerwoud in. Daar stichtten zij in steeds grotere groepen zelfstandige dorpen. Van daaruit vielen zij plantages aan om lotgenoten te bevrijden. Dat leidde tot grote vergeldingsacties. In de achttiende eeuw waren sommige marronleiders zo succesvol dat de Nederlandse kolonisten een vredesverdrag met hen sloten. Zij moesten accepteren dat er vrije bewoners in het achterland woonden. Tegelijkertijd straften zij nieuwe weglopers nog altijd even meedogenloos.

Toch bleven er slaafgemaakten vluchten, zoals de man die de naam 'Delft' had gekregen. Hij stond in de Surinaamse slavenregisters in 1848 vermeld bij koffieplantage *Monnikendam* aan de Cotticarivier. Drie jaar later stond er een nieuwe aantekening bij: Delft was weggelopen. Hij had voor een ongewis bestaan in vrijheid gekozen.

Jasmina

Delftenaar Gaspar Anthony van Kinschot klaagt over zijn leven in Batavia. In brieven aan zijn broer in Nederland schrijft hij dat zijn carrière niet opschiet en hij vindt ook geen rijke vrouw. In 1772 lopen vier slaafgemaakten weg en overlijden er nog eens drie. Dat ze doodgaan lijkt hij niet erg te vinden, wel dat hij een schadepost heeft van 1200 rijksdaalders. Zijn benoeming in het stadsbestuur van Batavia vindt hij ook geen pretje. Om zijn status op te houden heeft hij een luxe rijtuig nodig en 'lijfjongens', slaafgemaakte dienaren in dure kleren.

Van Kinschot overlijdt in 1775. Erfgename is zijn aangenomen dochtertje, Catharina Anthonia. Haar moeder is waarschijnlijk Jasmina, een slaafgemaakte van Johan de Roth. Van Kinschot heeft een tijdje bij hem ingewoond. In zijn testament vraagt hij degenen die de boedel afhandelen om Jasmina van De Roth te kopen en haar vrij te laten. Bovendien schenkt hij haar het vruchtgebruik van 1000 rijksdaalders.

Het stadhuis van Batavia omstreeks 1750, met Europeanen en hun dienaren, vermoedelijk slaafgemaakten.

Slaafgemaakten konden dus soms zelf vrijkomen. Een andere mogelijkheid om aan slavernij te ontkomen was vrijlating. We zagen al dat Delftenaren die in Azië slaafgemaakten bezaten er soms voor kozen hen vrij te laten. Vaak gebeurde dat pas na de dood van de eigenaar, zoals bij **Jasmina**. Ook waren er vaak voorwaarden aan verbonden. Iemand moest zich bijvoorbeeld eerst christelijk laten dopen. Pas dan werd diegene vrijgelaten. Of slaafgemaakten moesten na het overlijden van de eigenaar nog jarenlang voor zijn of haar kinderen zorgen. Op die manier konden mensen uiteindelijk uit slavernij komen.

Het kwam echter veel vaker voor dat slaafgemaakten weer doorverkocht werden. Dat gebeurde meestal ook na de dood van de slaveneigenaar of als hij

naar Delft terugging. Wie slaafgemaakten wilde meenemen naar Nederland, moest daar toestemming voor vragen en geld voor betalen. Soms namen Delftenaren nog slaafgemaakten mee naar Kaap de Goede Hoop en verkochten ze daar. Af en toe kwamen slaafgemaakten wel mee naar Delft.

Kortom

Over de hele wereld zette de Republiek slaafgemaakten in om werkzaamheden te verrichten. Het was een wreed systeem waarin mensen bewust 'ontmenselijkt' werden om ze voor eigen gewin te kunnen inzetten. Delftenaren hadden over de hele wereld banden met het systeem van slavernij. Overal kwamen slaafgemaakten in aanraking met Delftenaren.

Slaafgemaakten in Delft

Afrikanen en Aziaten maken al eeuwenlang deel uit van de stadsbevolking. In Delft woonden vanaf de zeventiende eeuw zwarte mensen en mensen van kleur. Vaak werden zij als slaafgemaakte meegenomen naar Nederland. Van sommigen weten we een naam, slechts een enkeling kennen we van gezicht.

Jan van Angola

In 1655 wordt een jongetje van een jaar of acht opgenomen in het Weeshuis aan de Oude Delft. Niets bijzonders, behalve misschien zijn naam: Jan van Angola. Hij is vermoedelijk als slaafgemaakte vanuit Angola naar de Nederlandse kolonie Recife in Brazilië vervoerd. Jan is wees en wordt onderhouden door de diaconie van de gereformeerde kerk. Hij verblijft in het huishouden van Geertruijt van den Heuvel. Als zij en haar man, arts-apotheker Jacob Thierens (1610-1664), naar Delft vertrekken, gaat Jan van Angola mee. Kort daarop overlijdt Geertruijt en belandt Jan in het Weeshuis. Hij leert er net als andere kinderen een vak om later in zijn onderhoud te kunnen voorzien. Veel jongens uit het Weeshuis treden in dienst van de VOC, zo ook Jan. In 1655 vertrekt hij met het schip Dordrecht richting Batavia. Hij komt er nooit aan. Waarschijnlijk neemt hij op Kaap de Goede Hoop ontslag en vervolgens verdwijnt hij uit het zicht – terug in Afrika.

Weeskinderen met het wapen van Delft door landmeter Jacob Spoors, 1650.

Mensen van kleur in de stad

Het verhaal over slavernij en slaafgemaakten speelt zich grotendeels buiten Nederland af. Maar dat betekent niet dat Delft een volledig 'witte' stad was. Er woonden in ieder geval al vanaf de zeventiende eeuw mensen van kleur in Delft. De meesten waren als slaafgemaakten meegebracht uit de koloniën. Als zij voet op Nederlandse bodem zetten, verkregen zij in principe de vrijheid. In de Republiek bestond immers geen slavernij. Maar dan moest de slaafgemaakte wel op de hoogte zijn van de wetgeving. Ook moest diegene de mogelijkheid hebben om zijn of haar vrijheid op te eisen. Lang niet iedereen kon die kans benutten. Van een enkeling weten we zeker dat de komst naar Delft ook vrijlating betekende. Van de anderen weten we vaak niet wat hun precieze status was. Dat is met de beschikbare bronnen helaas niet te achterhalen. Vaak is er maar heel weinig over hen bekend.

De tot nu toe vroegst bekende vermelding is uit 1603. Toen liet Matijs Ewoutsz een 'morijskint' bij de Nieuwe Kerk begraven, een 'moors' kind. Zo noemden de mensen toen iemand met een donkere huidskleur. Dit in Delft overleden kindje was dus de zoon of dochter van een Afrikaanse of Aziatische zwarte man of vrouw. Verder weten we helaas niets over het kind, of over de vader en moeder.

Ruim honderd jaar later, in 1714, werd een doodgeboren kindje begraven bij de Oude Kerk. Het kindje was 'van een swartin van de heer Stelant'. De vrouw hoorde hoogstwaarschijnlijk bij Johannes van Steelandt. Hij was gouverneur van Coromandel en lid van de Raad van Indië geweest. In 1712 werd hij na beschuldigingen van privéhandel en afpersing naar Nederland teruggestuurd. Het lijkt erop dat hij deze zwarte vrouw meebracht.

Doop-, trouw- en begraafregisters zijn belangrijke archiefbronnen om informatie over gewone Delftenaren in terug te vinden. In de Delftse registers staan soms namen die misschien verwijzen naar een herkomst uit de koloniën. Er zijn bijvoorbeeld mensen met als achternaam 'de Neger', 'de Moor', 'La Congo', 'Van Macassar' of 'Van Sollor'. Dat kunnen slaafgemaakten geweest zijn. Maar zonder extra informatie kunnen we dat niet met zekerheid zeggen.

Over **Jan van Angola** is wel iets meer bekend. Toen hij acht jaar oud was, kwam hij in Delft aan. Dat was in zijn korte leven al het derde continent waar hij woonde. Hij werd geboren in Afrika, woonde enkele jaren in Brazilië en belandde in 1655 in Delft. Tien jaar later vertrok hij weer. Zijn wereldwijde reizen konden grotendeels getraceerd worden. Toch blijven ook bij zijn levensverhaal vraagtekens over.

Gomban

Zwarte mensen kunnen verdwijnen uit de bronnen. Een voorbeeld is de slaafgemaakte Gomban. Hij arriveert in 1712 met twee zoontjes van Willem de Roo in Amsterdam. De Roo is de zoon van een Delftse schoolmeester. In dienst van de VOC maakt hij carrière en wordt hij steenrijk. Zijn kinderen Willem en Joan Carel stuurt hij naar Nederland om hier te worden opgevoed. Zij krijgen Gomban als bediende mee; de Roo betaalt 68 rijksdaalders voor zijn 'transport'. In Amsterdam worden de jongens opgehaald door hun oom Otto. Die noemt Gomban in zijn brieven nooit bij naam, maar spreekt altijd van 'de swarte jonge'. En vanaf 1714 horen we zelfs helemaal niets meer van Gomban, hij raakt volledig buiten beeld. Dat geldt niet voor Joan Carel de Roo: die wordt burgemeester van Delft en laat zich schilderen in vol ornaat, met pruik.

Joan Carel de Roo van Roosenburgh (1701-1761) door Nicolaas Verkolje, circa 1725.

Meegenomen uit de koloniën

Dat er meer mensen van kleur in de stad waren, is wel zeker. Soms noteerde iemand dat er in een huishouden 'een zwarte meid' of 'zwarte jongen' woonde. Veel meer stond er dan niet bij. Aletta de Block reisde na de dood van haar man in 1711 uit Batavia naar Delft. Acht jaar later noemde zij een 'swarte meyd' in haar testament. Deze meegenomen vrouw woonde toen dus nog bij Aletta en ze kreeg een deel van de erfenis. Maar haar naam werd niet eens vermeld. Ze werd waarschijnlijk niet als vrije vrouw behandeld.

De terloopsheid van de vermeldingen lijkt het zoveelste bewijs dat slaafgemaakten ontmenselijkt werden. Een naam werd vaak niet eens opgeschreven. Of is het een teken dat het gewoon werd gevonden dat iemand van kleur in zeventiende- en achttiende-eeuws Delft woonde? Misschien wel gewoner dan we nu zouden denken.

Wie als slaafgemaakte uit de koloniën kwam, werd meestal nog als bezit gezien. Niet als volwaardig persoon. Daarom vinden we deze mensen vaak alleen in bronnen die over de eigenaar gaan. Dat kan een testament zijn of een boedelinventaris. Dat maakt het moeilijk om te achterhalen hoe het iemand verging. Het betekent ook dat deze personen soms geruisloos uit de bronnen verdwenen. Dat gebeurde bijvoorbeeld met de slaafgemaakte **Gomban**.

Er zijn ook voorbeelden bekend van Delftenaren die slaafgemaakten alleen maar meenamen als bediende voor onderweg. Toen Jan van Landschot in 1734 in Batavia overleed, reisden zijn dochters naar Delft. Hun broers waren hier al in de kost. De dochters reisden samen met twee 'slavinnen', Dafne en Hagar. De Weeskamer zorgde ervoor dat de vrouwen met een ander schip weer teruggingen naar Batavia. Plantage-eigenaar en de latere burgemeester Pieter Hendriksz Clifford Kocq (1716-1789) nam in 1749 ook drie slaafgemaakten mee uit Suriname: Iemmetje, Roxane en Benni. Twee van hen werden direct teruggestuurd. In 1776 ging 'Bennij Bennij' terug naar Suriname. Was dit de eerder meegereisde Benni, of misschien haar dochter? Zeker is dat zij in de tussentijd niet vrij was. Toen zij weer in Suriname arriveerde, werd zij nog steeds gezien als het eigendom van Clifford Kocq.

Gedoopt in Delft

Slavernij was verboden in Nederland. Delftenaren die een slaafgemaakte meenamen hielden zich hier lang niet altijd aan. Zij bleven deze slaafgemaakten behandelen als hun bezit. De mannen en vrouwen die op deze manier in Delft belandden, bleven bijna altijd als bediende aan hun eigenaar verbonden. Vrijheid was lang niet voor iedereen weggelegd.

Maria Zara Johanna Niabi

Wie grondig speurt in de doopboeken van de Delftse kerken, komt af en toe mensen van kleur tegen. Soms worden ze aangeduid als 'swarte' of 'negerin'. Een andere keer als 'moor' of 'moorin', zoals Hannibal en Aurelia, bedienenden van het echtpaar Kraeyvanger-Blesius aan de Oude Delft. Heel bijzonder is de doop van een 24-jarige 'negerinne' Niabi (ca. 1770-1834). We kennen zelfs de namen van haar ouders: Cajo Sainquo Niabi en Masa Oribo. Zij is afkomstig uit de buurt van het Afrikaanse slavenfort Elmina en wordt als slaafgemaakte verkocht in Zuid-Amerika. Christoffel Johan Hecke neemt haar mee naar Delft. Hij weigert om haar te laten dopen in zijn eigen gereformeerde kerk. De remonstrantse kerkenraad vindt dat je iemand met zo'n 'godsdienstig en eerlijk gemoed' de doop niet mag onthouden. De remonstrantse dominee Abraham van der Meersch doopt haar in 1794 met de christelijke namen Maria Zara Johanna. Om te laten zien dat hij zo ruimdenkend is, laat de dominee deze prent maken.

Doop van de geknielde Maria Zara Johanna Niabi in de remonstrantse kerk, 1794.

Een christelijke doop kon wel de weg naar vrijheid zijn. Mensen in Nederland vonden dat christenen geen slaaf konden zijn. Daar waren zeventiende-eeuwse theologen het over eens. De invloedrijke rechtsgeleerde Hugo de Groot wees daar in 1625 ook op in zijn boek *De jure belli ac pacis (Het recht van oorlog en vrede)*. De praktijk was weerbarstiger. In de kerken bleven theologen discussiëren over dit onderwerp. Kon iemand die niet christelijk was opgevoed wel gedoopt worden? En was diegene daarna dan automatisch vrij?

In Delft werd in 1651 zo over een 'Indiaensche' vrouw gesproken. Zij was aan de Kust van Coromandel geboren, in het zuidoosten van India. De gouverneur van Coromandel was een Delftenaar, Arnoldus Heussen. Hij had haar meegenomen om voor zijn baby te zorgen toen hij naar Delft terugkwam. De vrouw was doodziek en wilde gedoopt worden. De predikanten besloten dit toe te staan. Ze werd op haar ziekbed gedoopt en kreeg de naam Katharine. Kort daarna overleed ze.

Christelijke namen

Er zijn meer gevallen bekend van slaafgemaakten die in Delft gedoopt werden. Zij kregen na zo'n doop een christelijke naam. Zo kreeg de 'dienaer en gewesene slaef' Arange na zijn doop in 1682 de naam Adriaan. Hij was geboren aan de kust van Malabar en met de familie Van Goens in Delft beland.

Soms hadden de dopelingen al Nederlands geleerd in het gezin waar zij dienden. Dat werd belangrijk gevonden omdat zij de bijbel moesten kunnen lezen. Pas na hun belijdenis konden zij gedoopt worden. Bij Maria Janse werd dat in één keer geregeld. Zij werd omschreven als 'eene moore' die uit het heidendom bij de christelijke kerk was ingelijfd. Zij woonde in de Lange Breedsteeg (nu Breestraat). Maria Janse deed belijdenis op 29 januari 1772 en op diezelfde dag werd zij ook gedoopt.

Vaak is er zelfs na een doop weinig bekend. Susanna werd in 1761 gedoopt. Zij was geboren op de kust van Guinea. Meer staat er niet bij. Een paar jaar later werd Willem Harrier gedoopt, een 'moorman'. Deze Afrikaan werd als slaafgemaakte naar het eiland Saint Croix vervoerd, toen een Deense kolonie. Daar werd hij verkocht aan een zekere Willem Harrier. Hoe hij vervolgens in Delft belandde weten we niet. Wel dat hij bij zijn doop de naam van zijn voormalige eigenaar ontving.

Zo'n doop was nooit vanzelfsprekend. In 1794 werd de Afrikaanse vrouw **Maria Zara Johanna Niabi** in de remonstrantse kerk gedoopt. De plantage-eigenaar die haar uit Demerary naar Delft had meegenomen, wilde niet dat zij in zijn hervormde kerk werd gedoopt. Alleen omdat de remonstrantse dominee het voor haar opnam, ging de doop toch door. Maria Zara Johanna Niabi was hierna vrij.

Hannibal en Aurelia

Op 6 september 1732 doopt dominee Thierens in Delft 'een moor en morin'. Het gaat om Hannibal de Coste (van de Kust van Coromandel) en Aurelia van Jaffanapatnam (op Ceylon). Zij zijn inwonende bedienden van Everard Kraeyvanger en Gijsberta Johanna Blesius aan de Oude Delft, vermoedelijk het huidige nummer 121. Kraeyvanger heeft een hoge functie in Batavia bekleed en is in 1728 teruggekeerd naar Delft, met twee zwarte bedienden. Op 27 juni 1760 maakt zijn weduwe Gijsberta een testament op, waarbij Hannibal en Aurelia het vruchtgebruik krijgen van een kapitaal van 24.000 gulden. Hannibal kan er niet lang van genieten: hij wordt op 13 september van datzelfde jaar met twaalf dragers begraven in de Oude Kerk. Aurelia volgt op 14 april 1775, met veertien dragers. Beiden zijn ongehuwd en verkeren gezien de status waarmee zij worden begraven in behoorlijke welstand.

Oude Delft 121, het huis van de familie Kraeyvanger.

Met hetzelfde gezin was slaafgemaakte Wilhelmina Pidoris mee naar Delft gereisd. Zij stond bekend als een 'mulattin', een vrouw van gemengde afkomst. Wilhelmina mocht wel gelijk belijden doen en haar kind in de hervormde kerk laten dopen. Was zij een dochter van de witte eigenaar? Hoe dan ook werd zij als vrouw van gemengde afkomst op een andere manier bejegend.

Van sommige dopelingen is iets meer van de levensgeschiedenis bekend. Denk bijvoorbeeld aan Wange van Bali (zie p. 8). In de directe omgeving van Delft werkte vanaf 1768 een uit Suriname meegenomen man. Plantage-eigenaar Willem Hendrik van Steenberch nam hem mee naar zijn kasteel Keenenburg in Schipluiden. Daar werkte hij als kok. Zeven jaar later werd de man gedoopt en kreeg hij de naam Hendrick de Kock. Hij kon als vrij man zijn leven vervolgen. Voor zijn 21ste-eeuwse nazaten kwam het als een verrassing dat zij van een zwarte, onvrije man afstamden.

Echte vrijheid?

Mensen die uit slavernij bevrijd waren, konden in principe gaan en staan waar zij wilden. Vaak bleven zij toch verbonden aan hun voormalige eigenaar. Ze hadden in Delft geen familie of ander netwerk waar ze bij konden aankloppen. Daardoor bleven zij afhankelijk. Soms zorgden voormalige eigenaren voor wat extra steun. **Hannibal en Aurelia** kwamen in 1728 als slaafgemaakten in Delft, en stierven

hier tientallen jaren later in vrijheid. Ze waren toen in redelijk goede doen, onder meer door een erfenis van de Delftenaar die hen als slaafgemaakte uit Batavia had meegenomen.

Ook de hiervoor genoemde Maria Zara Johanna Niabi ontving een erfenis. Die kreeg zij niet van degene die haar van de plantage meenam. Zij ging na haar vrijmaking waarschijnlijk aan het werk bij de vrouw van de dominee die haar doopte. Van die domineesvrouw erfde Niabi een schaar met zilveren ketting, een zilveren naaldenkoker, een bed met beddengoed en haar kleding. Op deze manier kon een handjevol voormalige slaafgemaakten in Delft een volwaardig leven opbouwen.

Deze vrijgemaakte Delftenaren zijn uitzonderingen. Hoewel slavernij in de Republiek niet was toegestaan, kregen niet alle slaafgemaakten automatisch hun vrijheid. Er zijn evenzoveel voorbeelden van slaafgemaakten die uit de koloniën aan boord van een schip meekwamen als bediende. Maar eenmaal in Nederland werden zij meteen weer teruggestuurd. Op die manier konden zij geen aanspraak maken op vrijheid. In 1776 werden de regels verder aangescherpt. Vanaf toen werden slaafgemaakten in Nederland pas na een half jaar automatisch vrij. De regels werden aangepast omdat verschillende slaafgemaakten op deze grond met succes hun vrijheid hadden opgeëist.

Aquasi Boachi

In 1837 ontvangt Simon van Moock in zijn kostschool aan de Oude Delft 161 een nieuwe leerling: Aquasi Boachi (1827-1904). De jongen is door zijn vader, koning van Ashanti in Ghana, cadeau gedaan aan de Nederlandse gouverneur. Of beter: als 'onderpand' voor de levering van Ashanti-soldaten voor dienst in Nederlands-Indië. Het is een verkapte vorm van slavenhandel. Prins Aquasi Boachi wordt gedoopt in de gereformeerde kerk. Hij studeert af als mijnbouwingenieur aan de Koninklijke Akademie, de voorloper van de TU Delft. In 1850 gaat hij werken in Nederlands-Indië. Daar krijgt hij te horen dat hij als zwarte man nooit een leidinggevende functie zal kunnen bekleden. Aquasi Boachi bedingt een schadevergoeding en blijft in Indië wonen tot zijn overlijden in 1904. In 1997 schrijft Arthur Japin over hem het boek De zwarte met het witte hart.

Aquasi Boachi met zijn kinderen Aquasi en Quamina, gefotografeerd door P. Hermann te Buitenzorg, circa 1900.

Geleidelijk aan veranderden de ideeën over slavernij en vrijheid. Maar het zou nog bijna een eeuw duren voordat slavernij door Nederland werd afgeschaft. De slavenhandel werd al wel in 1814 verboden, maar slavernij bleef bestaan. Het racistisch wereldbeeld dat daarbij hoorde, was zeker nog niet verdwenen. Ook uit de negentiende eeuw is bekend dat er mensen van kleur in Delft woonden. Soms leek het alsof ze dezelfde behandeling kregen als andere Delftenaren. De Afrikaanse prins **Aquasi Boachi** bijvoorbeeld studeerde in Delft. Hij had er vrienden en begaf zich tussen leeftijdsgenoten. Maar zijn verhaal toont aan dat hij uiteindelijk

toch niet behandeld werd als – witte – Nederlanders.

Kortom

Delft was niet volledig 'wit'. Vanaf de zeventiende eeuw woonden er ook Afrikaanse en Aziatische mensen in de stad. Vrijwel altijd waren dit slaafgemaakten die door Nederlanders uit de koloniën waren meegenomen. Soms verkregen zij hier vrijheid. Zij werden echter nog lang niet altijd gelijkwaardig behandeld. De status die zij als slaafgemaakten in de koloniën hadden gekregen, raakten zij hier niet zomaar kwijt.

Geld en macht

Delftenaren investeerden in de VOC en de WIC. Dat deden zij op persoonlijke titel. De stad Delft bezat geen aandelen in de handelscompagnieën. Maar veel rijke Delftenaren die in de VOC en de WIC investeerden, zaten ook in het stadsbestuur. Stadsbestuurders hielden hiermee het systeem dat op slavernij was gebaseerd in stand.

Rachel Overgaauw

Delftenaren investeren niet alleen via de VOC en de WIC in overzeese handel. Ze steken ook geld in plantages, vooral in Suriname. Rachel Overgaauw (1725-1787) is de dochter van een rijke boterhandelaar. Zij trouwt met Anthony Pennis, eigenaar van twee plateelbakkerijen. Samen met haar neef Reijer van den Bosch erft zij een flinke partij obligaties op Welgedacht, De Akkerboom, Korte Vreugd, Kleinhoven en andere Surinaamse plantages. Omdat de plantages nauwelijks winstgevend zijn, stort dit financieringssysteem aan het eind van de achttiende eeuw in. De fondsen leveren dan nog maar weinig op. Ze blijven wel in de familie, net als de aandelen in de VOC-Kamer Amsterdam, de WIC-Kamer Middelburg en de Middelburgse Commerce Compagnie. Rachels zoons Jan en Cornelis profiteren van deze familierijkdom. Cornelis (1765-1843) woont op Oude Delft 36, gaat zich heel chic Overgaauw Pennis noemen en schopt het tot burgemeester van Delft.

Oude Delft 36, het woonhuis van Cornelis Overgaauw Pennis.

Investeerders

De scheepsreizen van de VOC en de WIC kostten veel geld. De compagnieën gaven aandelen uit om deze te kunnen betalen. Zo spreidden ze de risico's. Er waren grote en kleine aandelen te koop. Rijke Delftenaren handelden in beide compagnieën, maar ook in andere bedrijfstakken. Geld verdienen stond voorop. Dat gold voor de graan- of bierhandel, maar ook voor de slavenhandel. Het lijkt erop dat zij daar geen onderscheid in maakten.

Van de Delftse WIC-Kamer is de administratie over de jaren van 1643 tot 1677 bewaard gebleven. Boekhouder Cornelis Willemsz van der Burch hield hierin ook zijn persoonlijke investeringen bij. Hij handelde over de hele wereld. Zo bevoorraade hij kooplieden van Brazilië tot Batavia, onder meer met wapens en bier. Van der Burch verkocht suiker die werd aangevoerd met het schip *Het Wapen van Delft*, dat meermaals was ingezet voor slavenhandel. Voor zijn schoonmoeder kocht hij een belang van 12,5 procent in 'de negros' die werden vervoerd met het schip *Sint Pieter*.

Kleine beleggers werden participanten genoemd, grote beleggers waren hoofdparticipanten. Een belegger in de VOC moest minstens 3000 gulden investeren om als bewindhebber gekozen te kunnen worden. Dan besliste hij mee over de koers van de handelscompagnie. Voor de WIC was dat in het begin zelfs 4000 gulden. Iedereen dacht dat de WIC nog meer geld

zou opleveren dan de VOC. Dat was niet het geval. Sommige mensen werden schatrijk van hun beleggingen. Maar zeker in de achttiende eeuw nam het rendement bij beide handelscompagnieën af.

Delftenaren investeerden ook in particuliere trans-Atlantische slavenhandel, zoals in de Middelburgse Commercie Compagnie. Een andere nieuwe vorm van belegging waren de zogenoemde negotiaties, ook wel 'plantagehypotheken'. De beleggers leenden geld aan plantagehouders in Suriname, Guyana en het Caribisch gebied om een plantage op te zetten of uit te breiden. Zo kon het dure plantagesysteem blijven bestaan.

De obligaties op plantagehypotheken waren een tijd lang populair. Deelnemers in Nederland kochten een obligatie die ongeveer 5 procent winst per jaar opleverde. Velen probeerden zo een graantje mee te pikken van het plantagesysteem. De Delftse **Rachel Overgaauw** bijvoorbeeld bezat een heel pakket obligaties. Dat waren in zekere zin anonieme waardepapieren. Maar het was voor iedereen duidelijk waar dit geld voor gebruikt werd.

Delftenaren kochten ook obligaties bij de Amsterdammers Bartholomeus van den Santheuvel en Harman van der Poll, en de Rotterdamse firma's Coopstad & Rochussen en Wed. A. Hamilton & Meijners. Soms werden er obligaties te koop aangeboden op openbare veilingen in

Arent Jacobsz van der Graeff

Stadsbestuurders en bewindhebbers – het zijn vaak twee handen op één buik. Arent van der Graeff (1557-1642) is net als zijn vader Jacob en zijn grootvader Arent burgemeester van Delft. Daarnaast is hij hoogheemraad van Delfland. Hij verdient zijn geld als brouwer in Het Truweel, nu Koornmarkt 64. Een deel van zijn vermogen investeert hij in de WIC, waarvan hij ook bewindhebber is. Als hij in 1638 ontslag neemt wordt hij opgevolgd door Reijer Vrancken van der Burch (1589-1649) – zijn schoonzoon. Ook zijn kleinzoon Arent Jacobsz van der Graeff wordt bewindhebber van de WIC, in 1644. Daarnaast is de familie nog vertegenwoordigd in de VOC: daar wordt zijn zoon Aalbert (1606-1684) in 1669 bewindhebber.

Arent Jacobsz van der Graeff door Michiel Jansz van Mierevelt, 1630.

de stad. Dan stond er eerst een advertentie in de krant om zoveel mogelijk bidders te lokken. Aan het eind van de achttiende eeuw stortte ook dit financieringssysteem in.

Stadsbestuur en bewindhebbers

In het stadsbestuur van Delft zaten alleen maar mannen uit rijke families. Dat was een relatief kleine groep. Deze mannen benoemden elkaar, en hun familieleden, op de belangrijkste functies. Samen bestuurden zij de stad. Het was een machtig en hecht netwerk.

Er was geen gekozen gemeenteraad zoals nu. In Delft had de Veertigraad het voor het zeggen. Deze veertig mannen bepaalden met elkaar wie er in het stadsbestuur kwam. Deze mannen speelden elkaar continu de bal toe. Als ze zelf stopten, zorgden ze ervoor dat hun zoon of schoonzoon op die functie benoemd werd. Sommige families bleven op deze manier generaties lang aan de macht. Bij **Arent Jacobsz van der Graeff** bijvoorbeeld is die opvolging goed te zien.

De functie met de meeste macht en aanzien was die van burgemeester. Dat waren er toen altijd vier. De Veertigraad koos uit zijn midden de burgemeesters. De burgemeesters benoemden op hun beurt de bewindhebbers voor de VOC en de WIC. Als er een nieuwe bewindhebber moest komen, stelden de grootste investeerders een lijstje op. De burgemeesters benoemden dan iemand

van dat lijstje. Mede hierdoor bestond er veel overlap tussen het stadsbestuur en de bestuursleden van de handelscompagnieën. Veel leden van de Veertigraad waren ook bewindhebber van de VOC of de WIC.

In de zeventiende en achttiende eeuw werden in Delft 65 VOC-bewindhebbers benoemd. Van hen was 89 procent lid van de Veertigraad, zij maakten deel uit van het stadsbestuur. Drie kwart van de bewindhebbers (75 procent) was op enig moment zelfs burgemeester. Slechts 11 procent van de VOC-bewindhebbers zat helemaal niet in het stadsbestuur.

Bij de WIC werden 29 bewindhebbers benoemd in dezelfde periode. Van hen was 76 procent lid van de Veertigraad, en dus onderdeel van het stadsbestuur. Bijna de helft (45 procent) van de WIC-bewindhebbers was een tijd lang burgemeester. Net iets minder dan een kwart (24 procent) maakte geen deel uit van het stadsbestuur.

Het maakte voor het stadsbestuur niet uit hoe iemand zijn geld verdiende. In 1779 werd Pieter Hendriksz Clifford Kocq tot burgemeester gekozen. Hij had carrière gemaakt in Suriname en bezat daar drie plantages: *Kokswoud*, *Koksburgh* en *Kocqsdam*. Ze waren trots vernoemd naar zijn familie. Iedereen wist dat hij rijk was geworden met slavernij. Voor de Veertigraad was dat geen probleem. Het was blijkbaar 'gewoon' genoeg om hem tot burgemeester te benoemen.

Rijklof van Goens

In 1687 overlijden Rijklof van Goens en zijn vrouw Catharina van Adrichem, op weg van Batavia naar Nederland. Ze worden opgebaard in een huis aan de Voorstraat en daarvandaan begraven in de Kloosterkerk in Den Haag. De Delftse Weeskamer beheert de erfenis voor hun minderjarige kinderen, die in Nederland worden opgevoed. De boedel bedraagt liefst 624.760 gulden, een godsvermogen in die tijd. Vader Rijklof was onder meer gouverneur van Ceylon (nu Sri Lanka) en grootvader Rijklof senior was zelfs gouverneur-generaal van de VOC. Niet alleen de kinderen profiteren ervan, ook de secretaris van de Weeskamer Reijer Reijersz van der Burch. Hij ontvangt 1 procent van alle bedragen die hij ontving en registreerde – in dit geval dus meer dan 6000 gulden. Zo heeft hij zonder ooit een stap in Indië te zetten, toch baat bij slavernij. Uit Batavia ontvangt hij de papieren met verantwoording van het overgemaakte geld. Daarin staan onder meer 110 rijksdaalders die de slaafgemaakte Orangie van de Kust, zijn vrouw Oebij en hun vier kinderen Hester, Abraham, Cheremel en Maria betaalden om zichzelf vrij te kopen.

Rijklof van Goens sr en Jacomine Rosegaard, met hun kinderen Rijklof jr (links) en Volckert; achter hen een vermoedelijk slaafgemaakte bediende. Kopie door Jan Philip Koeman uit 1858 van verloren schilderij van Bartholomeus van der Helst uit 1656.

Belangenverstrengeling

De politieke en economische macht waren sterk verbonden. Privébelangen en stedelijke belangen liepen door elkaar. Dat gebeurde ook bij beslissingen die voor de VOC en de WIC belangrijk waren.

Delft kon een rol spelen in de VOC en de WIC door de toegang tot de zee via Delfshaven. Zeeschepen meerden in Delfshaven aan. Daar verzezen pakhuizen voor de opslag van uitgaande en inkomende handelswaar. Handelaren brachten en haalden hun goederen vervolgens met kleinere boten via de Schie naar Delft. Daar werd het steeds drukker. De scheepjes konden niet allemaal binnen de stadsmuren afmeren. Daarom liet het stadsbestuur in 1614 buiten de Schiedamse poort een haven aanleggen: de kolk (nu Zuidkolk). Om de werkzaamheden te betalen ging de belasting op het malen van graan omhoog. De VOC profiteerde van de nieuwe vaarweg. Arme Delftenaren leden honger door het dure meel. In 1616 protesteerden Delftse vrouwen tegen de hoge belasting, maar er veranderde weinig aan. Zij hadden geen stem in het stadsbestuur.

De Schie bleef een belangrijke vaarweg, ook voor de WIC. Bijna honderd jaar lang betaalde de stad Delft alle onderhoudskosten voor de Schie en Delfshaven. Pas vanaf de achttiende eeuw betaalde de VOC de helft van de baggerkosten. Burgemeester Paulus Teding

van Berkhout (1676-1757) stelde daarna voor om de VOC minder te laten betalen. Hij was ook bewindhebber van de VOC. Het stadsbestuur ging akkoord.

Weeskamer

Een van de taken van het stadsbestuur was de Weeskamer. Deze hield kantoor in het stadhuis. De Weeskamer bestond uit drie weesmeesters. Zij werden door de Veertigraad benoemd. Zij beheerden de boedels van kinderen van wie één of twee ouders overleden waren. Zo beschermden zij het bezit van de kinderen tot zij volwassen waren. De weesmeesters belegden het geld dat zij beheerden. Zij kochten er ook aandelen in de VOC en WIC van. Daarmee hielden zij de koloniale handel in stand.

De Delftse weesmeesters hadden veel contact met de Weeskamer in Batavia (nu Jakarta). Samen zorgden ze voor de afwikkeling van erfenissen van Delftenaren die in VOC-gebied waren overleden. Ze verkochten de bezittingen en stuurden de opbrengst ervan naar Delft. Dat ging soms om enorme bedragen, zoals bij de boedel van **Rijklof van Goens**. Ook veel niet-Delftenaren lieten hun zaken hier regelen. De Delftse Weeskamer had namelijk een uitstekende reputatie. Daardoor kwam er veel koloniaal kapitaal naar Delft.

Van Riebeeck-Van Linschoten

Gerard Cornelis van Riebeeck (1722-1759) is secretaris van Delft. Niet voor het geld, want dat heeft hij al genoeg geërfd. Hij is een zoon van Johan van Riebeeck, heer van Bunschoten, kleinzoon van gouverneur-generaal van Oost-Indië Abraham van Riebeeck en achterkleinzoon van Jan van Riebeeck, stichter van de Kaapkolonie. Hij woont aan de Oude Delft en trouwt achtereenvolgens Maria Ernaudina van Schuijlenburch (1726-1750) en Charlotte Beatrix Strick van Linschoten (1732-1795), dames die ook flink wat geld inbrengen. Van Gerard en Charlotte zijn portretten bewaard waarop zij poseren voor hun buitenplaatsen Essensteyn en Eemwijck onder Voorburg. Behalve in landhuizen beleggen zij ook in overzeese handel. In de boedel van Charlotte bevinden zich bijvoorbeeld obligaties op plantages in Suriname. De grootste is suikerplantage Visserszorg, waar meer dan 300 slaafgemaakten werken. En dat is nog een kleine investering vergeleken met die in de VOC, waarin zij maar liefst aandelen ter waarde van 75.000 gulden bezit.

Gerard Cornelis van Riebeeck en Charlotte Beatrix Strick van Linschoten door Mattheus Verheyden, 1755.

De secretaris van de Weeskamer verdiende met zijn werk 1 procent van het geld dat hij ontving en registreerde. Vooral de Indische boedels waren vaak omvangrijk. De functie van secretaris van de Weeskamer was gewild. De Veertigraad koos ook voor dit baantje iemand uit eigen kring.

Pronken met koloniaal kapitaal

Geld verdienen met koloniale handel en slavernij vonden Delftenaren lange tijd gewoon. Sommigen werden er schatrijk van. Van die winst kochten ze chique woonhuizen aan de Oude Delft of de Koornmarkt. Zo investeerden ze hun in de koloniën verdiende geld in panden die tegenwoordig nog langs de grachten staan. Op Oude Delft 75 bijvoorbeeld liet WIC-bewindhebber Gaspar Rudolph van Kinschot (1704-1748) een kamer betimmeren met Ambonees hout. Dit kostte hem meer dan 9000 gulden. Arbeiders verdienden toen net iets meer dan 1 gulden per dag.

Een eindje verderop verrees een volledig met koloniaal kapitaal verbonden pand. VOC-bewindhebber Willem Hooft (1661-1740) gaf opdracht voor de bouw van Oude Delft 95. Er moesten drie huizen afgebroken worden om ruimte te maken voor dit gigantische complex. Hooft verkocht het huis in 1733 aan Diederik Durven, de net naar Nederland teruggekeerde gouverneur-generaal van Indië. Durvens dochter erfde het pand; zij was getrouwd met Nicolaas

Kraeyvanger (1724-1796), bewindhebber van de VOC.

De echt rijke families lieten naast hun stadspaleis soms ook nog een landhuis buiten de stad bouwen. Dat gebruikten ze dan als tweede huis als het in de zomer te vol en te warm was in de binnenstad. Zo'n buitenplaats met grote tuinen eromheen gaf veel status. Het echtpaar **Van Riebeeck-Van Linschoten** bezat zelfs twee buitenplaatsen. Het merendeel van hun geld was verdiend door beleggingen in de koloniën. Het echtpaar was trots op die rijkdom en liet dat ook zien. Ze lieten schilderijen maken waarop ze hun kostbaarste gewaden droegen.

Scheepsnamen

Veel VOC-schepen van de Kamer Delft kregen algemene namen, bijvoorbeeld van vogels of vissen. Liefst twintig schepen droegen namen die verwezen naar Delftse bewindhebbers. Soms was dat hun familienaam. Zo waren er schepen *Boogaert*, *Meerman* en *De Pauw*. Andere schepen werden genoemd naar buitenplaatsen en heerlijkheden van de bewindhebbers. De *Pasgeld* verwees bijvoorbeeld naar het buiten bij Rijswijk van Paulus Teding van Berkhout. Eén schip werd genoemd naar de buitenplaats van een veertigraad die werkte voor de Sociëteit van Suriname. Zo droegen de bestuurders van de compagnie hun status uit.

Een zwarte bediende

Dit werk van de Delftse schilder Cornelis de Man (1621-1706) hangt in het historisch museum van Frankfurt. Het heet daar 'Stilleven met Frankfurter dekselvaas'. Nu zal die vaas wel Delfts zijn, maar belangrijker is dat het schilderij is genoemd naar een voorwerp. En niet naar de zwarte jongen die links op de achtergrond staat. Hij is afgebeeld met een verzameling bijzondere objecten. We zien naast de grote dekselvaas onder meer een oosters tapijt, een luit en een papegaai. Dat zijn in de zeventiende eeuw allemaal luxe voorwerpen. Dat verklaart vermoedelijk de aanwezigheid van deze jongen. Ook hij wordt gepresenteerd als duur statusobject. Hetzelfde zien we op het omslag van dit boek: de Delftse schout Johan de la Faille met twee honden en een zwarte bediende.

Cornelis de Man, Stilleven met Frankfurter dekselvaas, circa 1670-1720.

Een opvallende scheepsnaam is *De Vrije Zee*. Die verwijst naar de beroemde tekst *Mare liberum* die Hugo de Groot in 1609 schreef. Hij deed dat op verzoek van de VOC. De Groot betoogde dat de zee van iedereen was en dat de VOC dus overal mocht varen en handelen.

Exotische verzamelingen

In de zeventiende en achttiende eeuw lieten mensen graag zien dat ze geld hadden verdiend met koloniale handel. Exotische producten en unieke verzamelobjecten gaven de eigenaar nog meer status. Delftse verzamelaars bezaten pronkkastjes met tropische schelpen, opgezette papegaaien en ivoren beeldjes. Of er hing een schilderij aan de muur van begerenswaardige exotica, inclusief een

zwarte bediende. Verzamelaar Johan de la Faille (1628-1713) was zover bekend niet actief in koloniale handel. Toch associeerde ook hij zich graag met alles wat daarbij hoorde. Hij liet zich zelfs afbeelden met **een zwarte bediende** aan zijn zij, zoals te zien op de cover van dit boek.

Kortom

Delftenaren investeerden in slavernij en koloniale handel. Dat was voor hen net zo vanzelfsprekend als investeren in graan, bier of aardewerk. De winst stond voorop. Wie rijkdom vergaarde, kreeg ook macht. Het stadsbestuur bestond alleen maar uit rijke mannen. Rijke Delftenaren lieten daarom trots zien dát ze geld hadden verdiend – ook als dat ten koste ging van slaafgemaakten.

Koloniaal Delft

De VOC en de WIC drukten eeuwenlang hun stempel op de stad. Rijke inwoners belegden hun geld in de compagnieën. Handelaren verdienden geld met koloniale producten. En duizenden mannen en vrouwen hadden werk dat direct en indirect met slavernij samenhing. In Azië, Afrika en Zuid-Amerika, maar ook in Delft.

Franco Pauw

De VOC-Kamer Delft laat in de loop van zijn bestaan 111 schepen bouwen. Sommige schepen worden vernoemd naar Delft, al dan niet met een toevoeging als Het Stadhuis van Delft of Het Wapen van Delft. Enkele heten Delfland, andere krijgen de naam van een plaats in de regio. Twintig schepen dragen een naam die verwijst naar bewindhebbers, hun echtgenotes, hun buitenplaatsen of hun heerlijkheden. Zo'n verwijzing levert natuurlijk status op.

Franco Pauw (1714-1776) drukt twee keer zijn stempel op de naamgeving van een schip. In 1764 wordt hij bewindhebber. Al een jaar later wordt De Vrouwe Anthoinetta Koenrardina gedoopt, vernoemd naar zijn echtgenote, gravin Van Heemskerk. En in 1767 volgt de tewaterlating van het schip De Pauw, waarmee Franco zijn eigen familienaam vereeuwigt.

Franco Pauw door Mattheus Verheyden, 1743.

In dienst van de VOC en WIC

Slavenhandel en slavenarbeid vonden overzee plaats. Daarom was het voor veel mensen in Delft ver van hun bed. Dat gold natuurlijk niet voor de Delftenaren die voor de VOC of de WIC uitvoeren. Zij kwamen in koloniën waar slavernij plaatsvond. Zij zagen het en deden er meestal ook aan mee. Bijvoorbeeld omdat ze voor hun werk slaafgemaakten moesten bewaken, vervoeren of verhandelen. Maar vaak ook door zelf slaafgemaakten te kopen of te verkopen.

De Delftse Jacobus van Oosterwijck bijvoorbeeld reisde in 1695 voor de WIC naar Curaçao om als ‘commissaris over den slavenhandel’ te werken. Hij hield de administratie bij van de handel in mannen, vrouwen en kinderen die op het eiland aankwamen. Daar werden slaafgemaakten verkocht aan allerlei partijen. Van Oosterwijck overleed al kort na aankomst op Curaçao. De WIC stuurde snel een vervanger om de handel door te kunnen laten gaan.

Om de handelswaar naar Delft te kunnen laten komen, voeren er continu schepen uit. Delftse bewindhebbers waren daar direct bij betrokken. Zij waren verantwoordelijk voor het uitreden van de schepen. Soms wisten zij daar zelfs een persoonlijk tintje aan te geven, zoals **Franco Pauw** deed. Hij liet twee schepen naar zijn familie noemen – een scheepsnaam als statussymbool.

De bewindhebbers stelden contracten op met de schipper en de handelaars. Zij moesten zorgen voor voldoende bemanning, voedsel en handelswaar. Als een schip gereed was, voer het eerst naar Hellevoetsluis. Vanaf daar vertrokken alle VOC- en WIC-schepen van de Kamers Delft en Rotterdam.

Driemaal per jaar werd scheepsvolk gezocht voor de VOC-vloot naar Azië. Er waren vooral veel soldaten en matrozen nodig. Dat waren laagbetaalde banen. Matrozen deden het handwerk aan boord van het schip, soldaten voeren mee voor beveiliging en om handelsposten te veroveren of te bewaken. Gemiddeld waren er 180 tot 230 mensen aan boord. De VOC-Kamer Delft reedde 312 keer een schip uit. Dat betekende werkgelegenheid voor heel veel mannen.

Voor de WIC is niet precies bekend hoeveel schepen werden uitgereed en hoeveel personeel er in dienst was. In de periode tussen 1621 en 1740 was de WIC-Kamer Delft in ieder geval bij 46 scheepsreizen (mede)opdrachtgever. Minstens 11 van deze reizen waren bedoeld voor slavenhandel.

Alles bij elkaar monsterden er in totaal duizenden mannen via de Kamer Delft of vanuit Delft op de VOC- en WIC-reizen aan. Zij reisden met de handelscompagnieën naar de andere kant van de wereld. Om geld te verdienen voor hun achterblijvende echtgenotes

Hendrik Dannenburg

Het Weeshuis aan de Oude Delft belegt niet actief in de VOC, maar profiteert er wel op een andere manier van. De weeskinderen in het tehuis moeten een vak leren om later hun eigen brood te kunnen verdienen. In de periode 1620-1793 monsteren 803 jongens aan bij de VOC. Het Weeshuis hoeft ze dan niet meer te onderhouden en bespaart dus kosten. En als een jongen aan boord of overzee overlijdt, vloeien de nog niet uitbetaalde gages in de kas van het Weeshuis. Sommige jongens maken carrière in dienst van de VOC. Hendrik Dannenburg vertrekt in 1734 met het schip Rust en Werk als ziekentrooster naar Cochin in India. Als hij in 1754 overlijdt op Ceylon (nu Sri Lanka), is hij opgeklommen tot boekhouder. In zijn testament vermaakt hij 650 rijksdaalders aan het Weeshuis in Delft, uit dankbaarheid voor zijn opvoeding.

Het Weeshuis aan de Oude Delft door Abraham Rademaker, circa 1730.

en kinderen, of voor het avontuur. Onder hen bevonden zich ook honderden weeskinderen, zoals **Hendrik Dannenburg**. Hem lukte het om carrière te maken in Azië. Dat was niet voor alle opvarenden weggelegd. Velen overleefden de maandenlange zeereis niet.

Werk in Delft

De handelscompagnieën hadden ook in Delft personeel. Voor de VOC-Kamer Delft werkten in 1740 bijvoorbeeld 27 pakhuisknechten, 5 kantoorbeambten, diverse arbeiders op de lijnbanen en een terreinopzichter. Daarnaast waren er 12 ‘garbuleurs’ in dienst. Dat waren kruidenlezers die de specerijen sorteerden en schoonmaakten. Als de kruiden van vuil waren ontdaan konden ze verhandeld worden. De lonen voor deze VOC-medewerkers waren niet bijzonder hoog. Ze profiteerden niet automatisch van de grote winst die de handelscompagnie soms maakte. De WIC-Kamer Delft had veel minder mensen in dienst.

De Delftse economie profiteerde van de op slavernij gebaseerde koloniale handel. Er waren bijvoorbeeld veel ambachtslieden nodig voor het bouwen en onderhouden van de schepen. Gemiddeld werkten er 150 tot 200 mensen op het VOC-complex in Delfshaven. Daar waren de meeste werkloosden en pakhuizen, en vanaf 1672 het Zeemagazijn. Om de schepen te kunnen bouwen, waren onder meer hout, zeilen en touwen nodig.

Goederen

Delftenaren leverden aan wat de VOC en WIC nodig hadden. Koperslager Cornelis Rotshoek op Wijnhaven 6 sloot in 1704 een contract met de gebroeders Van der Leij om samen het koperwerk te leveren voor de uitgaande schepen van de VOC. Een paar huizen verderop, op Wijnhaven 20, woonde vanaf 1757 apotheker George van der Boon Mesch. Hij verzorgde samen met een collega de leverantie van scheepsmedicijnkisten. Daarnaast moesten voor de zeelui, soldaten, handelaars, bestuurders en passagiers eten en drinken worden ingeslagen. Al die opvarenden kochten bovendien ook zelf het nodige aan kleding, schoeisel, reisbenodigdheden en leeftocht. Volgens een opgave uit 1756 kostte de standaarduitrusting van een matroos 50 gulden. De helft was bestemd voor kleding, 5 gulden werd besteed aan 20 pond tabak.

Een onmisbaar product voor de handelscompagnieën was buskruit. De VOC- en WIC-schepen hadden kanonnen aan boord en de soldaten waren bewapend. Zo kon de bemanning zich verdedigen tegen kapers. Daarnaast werden wapens gebruikt om nederzettingen en land te veroveren. En tot slot fungeerde buskruit ook als handelswaar. In Delft stond de kruitfabriek van Salomon van der Heul. Hij leverde aan de Delftse VOC-Kamer. Dat zijn werk onderdeel was van een

Kruitmakerij Van Hoorn

Salomon van der Heul (1636-1722) bezit aan de Buitenwatersloot een aantal kruitmolens, op de plek die nu bekend staat als de Kogelgieterij. Hij levert het buskruit onder meer aan de Kamer Delft van de VOC. Het wordt gebruikt voor de wapens aan boord van de schepen en voor de oorlogvoering in de overzeese gebieden. Na het overlijden van Salomon verkoopt zijn dochter het bedrijf in 1723 aan de Amsterdamse gebroeders Nicolaas en Hendrik van Hoorn. Hun firma is een wereldspeler. Zij bezitten plantages in de kolonie Berbice, waar door slaafgemaakten suikerriet wordt verbouwd. In Amsterdam hebben zij een raffinaderij en de hier geproduceerde suiker exporteren zij naar Duitsland. In 1742 worden de Delftse kruitmolens verwoest door een ontploffing. Het stadsbestuur beslist dat daar nooit meer buskruit mag worden geproduceerd. De firma Van Hoorn blijft toch leverancier van de VOC-Kamer Delft: hun kruitmolen bij Utrecht neemt de productie over.

De Kogelgieterij aan de Buitenwatersloot, waar in de zeventiende eeuw de kruitmakerij van Van Hoorn stond.

veel grotere economische keten bleek wel toen **kruitmakerij Van Hoorn** zijn fabriek overnam. Buskruit, slavenhandel, plantages en koloniale handelswaar waren toen in handen van één bedrijf.

Als een schip terugkeerde, zorgde de aanvoer van koloniale producten voor werk. Via Delfshaven en de Delftse Schie kwamen schepen vol kostbare lading naar de stad: met suiker, peper, kaneel, foelie, indigo (blauwachtige verfstof), tabak, koffie, thee en tropische houtsoorten. Deze producten moesten op schepen overgeladen worden. Sjouwers en kruiters deden dat werk.

Delftse tabaksmakers, theeverkopers en kruideniers verdienden vervolgens hun brood met de koloniale producten. In de zeventiende eeuw kon lang niet iedereen die dure producten betalen. Maar na verloop van tijd werden ze algemener en goedkoper. Suiker verving honing als zoetstof. Steeds meer mensen dronken koffie of thee. En ook tabak roken werd voor velen een gewoonte.

Diensten

Veel handelswaar werd naar andere steden vervoerd. Er kwam zoveel binnen, dat kon niet alleen in het relatief kleine Delft verkocht worden. Pieter Laurisz bracht in 1674 bijvoorbeeld 6 balen indigo en 60 balen peper naar Amsterdam. Een paar jaar later verscheepte Arij Huijbert zelfs 140 balen peper. Dat was een

peperdure lading, ruim 30.000 gulden waard. Dat transport leverde werk op voor de scheepvaartsector. Handelaren kochten manden, tonnen, kisten en kuipen om hun kostbare lading te vervoeren. Op die manier verdienden ambachtslieden ook weer aan de bedrijvigheid.

Opvallend genoeg profiteerden ook **notarissen** (p. 72) van de koloniale handel. In Delft waren in de zeventiende en achttiende eeuw ongeveer 130 notarissen actief. Mensen gingen toen veel vaker dan tegenwoordig voor zakelijke afspraken naar een notaris. Als een schip voor een lange zeereis vertrok, hadden notarissen veel werk te doen. Handelaren sloten contracten met de zeelui over het afleveren van bestellingen. Thuisblijvende partners werden gemachtigd om het loon van hun mannen of zoons te innen. En voor de zekerheid stelden velen een testament op voor hun vertrek.

Sommige Delftenaren regelden via de notarissen ook zaken die direct te maken hadden met slavenhandel en slaafgemaakten. Dat ging meestal om waardepapieren, zoals VOC- en WIC-aandelen of plantagehypotheken. Maar ook slaafgemaakte mensen kwamen in akten voor. Notaris Jan Jacob Goeverneur bijvoorbeeld noteerde in 1801 voor de erfgenamen van de familie Koelmeijer dat een man met de naam 'Affentuer' in Paramaribo voor 800 gulden was verkocht. Het geld kwam daarna naar Delft.

Notarissen

Teunis van der Storm is opperstuurman in dienst van de VOC. Op de thuisreis naar Nederland laat hij de slaafgemaakte Alexander achter op Kaap de Goede Hoop. Alleen in uitzonderlijke gevallen mogen slaafgemaakten mee naar Nederland worden gebracht, en dan nog alleen tegen forse betaling. In 1709 meldt Teunis zich bij de Delftse notaris Cornelis van der Sleyden. Die stelt een akte op waarin Teunis een Rotterdamse schipper die naar Kaap de Goede Hoop vertrekt, machtigt om Alexander te verkopen. Ook andere Delftse notarissen verlenen hand- en spandiensten voor de slavenhandel. Jacobus van Koetsveld helpt in 1768 de weduwe van VOC-schipper Jan Vogelaar uit de brand. Haar man heeft de slaafgemaakte Aliema achtergelaten aan de Kaap bij iemand die haar op de slavenmarkt moest verkopen. Nu machtigt zij iemand om daar het geld te innen dat Aliema heeft opgebracht.

Gezicht op Kaap de Goede Hoop, tweede helft achttiende eeuw.

Bij Delftenaren die voor de VOC in Azië hadden gewerkt kwamen veel vaker slaafgemaakten in de akten voor. Als zij naar Nederland terugkwamen, verkochten zij vaak hun slaafgemaakten. Schipper Arnoldus van der Straaten regelde zo via notaris Adriaan Hoppesteijn van Leeuwen dat Fortuyn van Bengalen verkocht moest worden. Hij vond het belangrijk dat zijn slaafgemaakte bij een goed en eerlijk eigenaar terecht kwam. Die opmerking viel op. Vaak ging het er vooral om dat de slaafgemaakte genoeg geld opbracht.

Kortom

De koloniale slavernij was sterk verweven met de Delftse economie. De hele stad profiteerde van de werkgelegenheid die de VOC en WIC boden. Veel mensen verdienden er hun geld mee. In Azië, Afrika en Zuid-Amerika, maar zeker ook in Delft. Zij waren op hun manier allemaal een radertje in het wereldwijde slavernijsysteem.

Einde van de slavernij

Mensen die tot slaaf waren gemaakt hebben zich altijd verzet, ook al werd dat hardhandig bestraft. In de achttiende eeuw veroordeelden ook steeds meer Nederlanders de slavernij. Toch duurde het tot de negentiende eeuw voordat Nederland eerst de slavenhandel en later de slavernij afschafte.

Soerapati

De slaafgemaakte Soerapati is omstreeks 1648 geboren op Bali. Hij belandt in Batavia in het huishouden van opperkoopman Pieter Cnoll (1630-1672), afkomstig uit Delft. Soerapati moet altijd met hem meelopen om een parasol boven zijn hoofd te houden, een teken van status. Na het overlijden van Pieter komt Soerapati in conflict met zijn nieuwe eigenaar. Hij wordt gevangengezet, maar weet te ontsnappen. Hij sluit zich aan bij een opstandelingenleger en ontwikkelt zich tot een militaire leider. De VOC ziet hem als een bedreiging. Pas in 1706 wordt Soerapati verslagen en gedood door een leger onder leiding van Govert Cnoll, een neef van Pieter. Tegenwoordig wordt hij in Indonesië geëerd als nationale held.

Pieter Cnoll en Cornelia van Nijenroode met hun dochters Catharina en Hester. Rechts twee slaafgemaakten; de man is hoogstwaarschijnlijk Soerapati. Jacob Coeman, 1665.

Verzet

Overall eisten slaafgemaakten hun vrijheid op, zowel collectief als individueel. Ze liepen weg, werkten bewust minder hard of kwamen in opstand. Sommigen doodden zichzelf. Zo voorkwamen ze dat iemand anders zeggenschap kreeg over hun leven. Anderen werden juist gedood vanwege hun verzetsdaden, zoals **Soerapati**. Voordat hij die strijd aanbond, was hij slaafgemaakte bij de Delftse familie Cnoll.

Delftenaren wisten dat deze tegengeluiden bestonden. Mannen die voor de VOC en de WIC werkten waren bang voor opstandige slaafgemaakten. Er gingen niet voor niets schepen vol soldaten naar de koloniën. Dat kon niet voorkomen dat zelfs aan boord van zwaarbewapende VOC-schepen opstanden uitbraken.

Delftenaar Arij Tertolen was kwartiermeester op *De Delfland* van de VOC-Kamer Delft. Dit schip voer in 1743 van Batavia naar Banda om nootmuskaat op te halen. Officiëren aan boord besloten een tussenstop te maken op Zuid-Sulawesi. Daar kochten ze 44 slaafgemaakten voor zichzelf om met winst te kunnen verkopen. Vlak voor Banda kwamen de slaafgemaakten in opstand. Zij doodden de stuurman, verwondden een aantal bemanningsleden en joegen de rest weg. Zelf vluchtten ze weg op een naburig eiland.

De VOC stelde een onderzoek in naar de opstand op *De Delfland*. De officieren werden ontslagen, want ze hadden niet zelf mogen handelen. Arij Tertolen hoefde ook niet meer terug te komen. De slaafgemaakten die nog konden worden opgepakt werden zwaar bestraft. Ze werden geseseld, gebrandmerkt of zelfs ter dood veroordeeld.

Ook aan de andere kant van de wereld eisten slaafgemaakten hun recht op een vrij leven op. Dat konden op het eerste gezicht kleine dingen zijn. Zoals het zingen van eigen liederen of spreken in een taal die de slavenhouder niet begreep. In Suriname en het Caribisch gebied belandden Afrikanen uit verschillende gebieden bij elkaar op plantages. Zij spraken niet dezelfde taal en deelden niet dezelfde gebruiken. Op de plantages ontwikkelden zij nieuwe gebruiken en nieuwe talen, zoals Sranan Tongo in Suriname en Papiamentu op Aruba, Bonaire en Curaçao. Zo hielden de mensen contact met hun Afrikaanse wortels. Uit die gezamenlijke cultuur putten zij kracht om het leven in slavernij aan te kunnen, en om tegen de slavenhouders in verzet te komen.

Opstand

In 1763 kwamen slaafgemaakten in Berbice (Guyana) onder leiding van Cuffy massaal in opstand. Zij hielden meer dan een jaar lang stand. Het neerslaan van de opstand kostte veel mensenlevens: zowel gevluchte

Susanna Sara Dier

Susanna Sara Dier en haar man Christoffel Johan Hecke wonen op de koffieplantage Met en Meerzorg aan de Demerary-rivier, nu in Guyana. Op een plantage in de buurt breekt in 1789 een opstand uit van 30 tot 40 slaafgemaakten. Ze proberen ook op andere plantages slaafgemaakten te bevrijden. Hecke moet als lid van de Raad van Politie en Justitie helpen de opstand neer te slaan. Uiteindelijk worden 44 mannen opgepakt, 32 krijgen de doodstraf. Wegens de onrust zoekt Susanna met een dochter en één of meer (voormalige) slaafgemaakten een veilig heenkomen in Delft. Enkele jaren later keren ze nog wel even terug naar Demerary, maar na het overlijden van Hecke in 1800 vestigt zij zich definitief op Oude Delft 134.

Opstand in 1823 van slaafgemaakten in Demerary-Essequibo, dan een Britse kolonie.

slaafgemaakten als Nederlandse soldaten. Deze uitputtingsoorlog stond in Nederland uitgebreid in de krant. Net als de bloedige vergelding die daarop volgde. Er werden 120 mannen en 4 vrouwen veroordeeld tot de doodstraf. Zo hoopte Nederland dat de slaafgemaakten hun verzet opgaven. Dat gebeurde niet.

Er waren wel steeds meer mensen die het te heet onder hun voeten werd, zoals plantage-eigenaresse **Susanna Sara Dier**. Zij verhuisde van Demerary naar Delft toen slaafgemaakten in 1789 in opstand kwamen. In dat jaar vond de Franse Revolutie plaats met als leuze 'vrijheid, gelijkheid en broederschap'. Slaafgemaakten in de Franse kolonie Saint-Domingue (nu Haïti) eisten die gelijkheid op – en met succes. Hun vrijheidsstrijd inspireerde slaafgemaakten op Curaçao. Daar kreeg Tula in 1795 ruim 2000 slaafgemaakten op de been. Maar de Nederlanders wilden de koloniale slavernij nog niet opgeven. Zij sloegen ook deze opstand met geweld neer.

Kritiek

Al sinds de oprichting van de VOC en de WIC waren er mensen in Nederland kritisch over slavenhandel en slavernij. Vooral theologen en juristen voerden er discussies over. Toen Piet Hein in 1628 de Zilvervloot veroverde, werd hij ingehaald als een held. Dominee Dionysius Spranckhuysen liet tijdens een dankdienst in de Oude Kerk een kritisch geluid

horen. Hij adviseerde de WIC om zich vreedzaam op te stellen tegenover de 'Indianen' in Brazilië. Spranckhuysen vond dat de Nederlanders zich netjes moesten gedragen, 'want wij soecken haer, ende niet zij ons'.

De uitkomst van de discussies was meestal dat het nu eenmaal niet anders kon. Slavernij werd lange tijd gezien als een noodzakelijk kwaad. Anders zou er in de koloniën geen werk verzet worden. Zelfs de wrede behandeling van slaafgemaakten werd zo goedgepraat.

Nederlanders gebruikten racistische theorieën om uit te leggen dat Aziaten en Afrikanen als slaafgemaakten gekocht en verkocht konden worden. Het verschil in huidskleur legitimeerde de slavernij. Dat verschil werd ook gemaakt tussen christenen en niet-christenen. Door dit racisme ondernamen zelfs mensen in gewetensnood weinig actie. Slaafgemaakten waren nu eenmaal 'anders', daar konden zij niets aan doen.

In de achttiende eeuw drongen de verzetsactiviteiten van de slaafgemaakten steeds vaker door tot Nederland. Er kwam ook hier langzaamaan meer kritiek op slavernij. Dat ging eerst vooral over de wrede behandeling van slaafgemaakten. Idealen uit de Verlichting gingen uit van gelijkheid en kritisch denken. Dat paste niet bij koloniale slavernij. Mocht de ene mens wel over de andere heersen?

Wijbo Fijnje

Wijbo Fijnje is behalve uitgever van de Delftse krant ook penningmeester van de Oeconomische Tak. In dit gezelschap kaart hij in 1778 de slavernij aan. Hij laat tijdens een bijeenkomst weten dat hij getroffen is door 'de zeer ongelukkige gesteldheid der slaven op de Plantagien in Westindien'. Fijnje stelt voor een beloning uit te reiken aan degenen die een uitvoerbaar plan bedenken om de arbeid op de plantages te laten verrichten zonder slaafgemaakten. In een commissie komen de onmenselijke toestanden uitvoerig aan de orde. Iedereen weet ervan en ook in de Delftse krant wordt erover geschreven. Maar een werkbaar alternatief weten de heren niet te bedenken en uiteindelijk verdwijnt het onderwerp van de agenda.

Wijbo Fijnje, vermoedelijk door Taco Scheltema, circa 1800.

De onafhankelijkheidsverklaring van de Verenigde Staten (1776) en de Franse Revolutie (1789) waren belangrijke inspiratiebronnen voor het abolitionisme. Abolitionisme was het streven naar de afschaffing van slavernij. De aanhangers hiervan – de abolitionisten – wilden slavernij helemaal afschaffen.

Debat in Delft

Voor zover we weten werd in Delft voor het eerst in 1778 openlijk kritisch over slavernij gesproken. **Wijbo Fijnje** riep leden van de Oeconomische Tak op om een oplossing te bedenken voor het wrede plantagesysteem in Zuid-Amerika. De Oeconomische Tak was een deftig genootschap waar rijke mannen praatten over de economie in het land. Zij behandelden de excessen op de plantages dan ook als een financieel probleem. Veel stadsbestuurders waren lid van de Oeconomische Tak. Onder hen bevonden zich ook bewindhebbers van de handelscompagnieën. Een aantal heren van de Oeconomische Tak discussieerde nu over het onderwerp slavernij. Zij erkenden dat het een onmenselijk systeem was. Maar daar bleef het bij.

In 1795 laaide het debat weer op. Nederland had zich aangesloten bij de Franse revolutionaire idealen. De Bataafse Republiek was uitgeroepen en er werd gesproken over een nieuwe grondwet, gebaseerd op democratie. Dat was uiteraard een landelijke discussie. Uit

Delft is wel een uitgebreid commentaar bekend, hoogstwaarschijnlijk geschreven door Maximiliaan van 's-Gravesande. Hij was bewindhebber bij de WIC.

Van 's-Gravesande schreef dat het onmogelijk en onwenselijk was om slavernij af te schaffen. Hij benadrukte dat de slaafgemaakten nu eenmaal andere 'characters' hadden. Als zij niet gedwongen werden, zouden zij niet willen werken. Van 's-Gravesande vond dat er wel meer menselijkheid nodig was. Hij stelde voor om families op zee en bij de verkoop bij elkaar te houden. Dat gezinnen uiteengerukt werden was dus overbekend. Toch kon Van 's-Gravesande zich niets voorstellen bij een wereld zonder slavernij. Hij redeneerde volledig vanuit de profiterende partij. Afschaffing zou de plantage-eigenaren ruïneren en de Nederlandse handelaren zouden failliet gaan. Zijn conclusie: afschaffing van de slavernij gaf te veel problemen. Dat slavernij in de kern mensonwaardig was, dat noemde hij niet.

Er werd in Delftse kringen ook gediscussieerd over de slavernij in Azië. Vader en zoon **Willem en Dirk van Hogendorp** (p. 82) werkten in dienst van de VOC. Zij bekritiseerden het daar gebruikte slavernijsysteem. Dirk van Hogendorp ging het verst. Hij wilde dat slavernij helemaal werd afgeschaft. De Delftse drukker Mattheus Roelofswaert gaf Dirks werken uit. De opvoering van een kritisch toneelstuk leidde in 1800 tot een kleine rel. Daarna bleef het weer stil in Delft.

Willem en Dirk van Hogendorp

Willem van Hogendorp (1735-1784) erft de buitenplaats Sion, net buiten Delft. Om de hieraan verbonden kosten te betalen, treedt hij in dienst van de VOC. Op Java vergaart hij een enorm kapitaal. Daarnaast is hij actief in kunst en wetenschap. In 1780 publiceert hij het boekje Kraspoekol waarin hij pleit voor betere behandeling van slaafgemaakten. Ook Willems zoon Dirk (1761-1822) werkt voor de VOC, in Bengalen en op Java. Terug in Nederland bewerkt hij Kraspoekol tot een toneelstuk. Hierin pleit hij ronduit voor afschaffing van slavenhandel en slavernij. Het stuk wordt gedrukt in Delft, maar het is geen doorslaand succes. De enige opvoering, in Den Haag, wordt verstoord door lieden met economische belangen in de koloniën.

De vijver van buitenplaats Sion, met een model van een VOC-schip in de vijver, circa 1725.

Afschaffing

De emancipatiestrijd van de slaafgemaakten viel steeds minder te negeren. In 1814 verbood Nederland de slavenhandel. Dat gebeurde vooral onder druk van Groot-Brittannië. Dat land schafte in 1833 ook de slavernij af, gevolgd door Frankrijk in 1848. De Nederlandse regering discussieerde toen nog over de consequenties van eventuele afschaffing. Het ging daarbij niet om het lot van de slaafgemaakten. De financiën van hun eigenaren werden belangrijker gevonden. De eigenaren eisten geld voor de slaafgemaakten die zij bij afschaffing zouden kwijtraken. Slaafgemaakten zelf kregen niets.

In 1860 besloot de regering de slavernij in delen van het toenmalige Nederlands-Indië (Java, Madura, Banda) af te schaffen. In 1863 werd de slavernij in Suriname en het Caribisch gebied afgeschaft. Daar stelde de regering voorwaarden. In Suriname moesten vrijgemaakten nog tot 1873 voor hun voormalige eigenaren werken, onder het zogenoemde Staatstoezicht. Pas daarna was de slavernij definitief afgeschaft.

Delftenaren waren op de hoogte van deze ontwikkelingen. Als ze zelf financiële belangen hadden in de slavenhandel of in de koloniën dan volgden ze het nieuws vast op de voet. Maar ook als ze kritisch waren over slavernij hielden ze de berichtgeving in de gaten. Er

stonden regelmatig berichten over oproer en weggelopen slaafgemaakten in de kranten. Ze konden daarin ook lezen over de Nederlandse Maatschappij ter Bevordering van de Afschaffing der Slavernij. Deze club werd in 1841-1842 opgericht. Het lijkt er niet op dat er in Delft veel fanatieke abolitionisten actief waren. Pas in 1860 stond er voor het eerst een uitnodiging voor een bijeenkomst van deze club in de *Delftsche Courant*. De afdeling groeide daarna snel. Er werd bijvoorbeeld 100 gulden ingezameld bij een collecte in de Oude Kerk. Maar toen was slavernij dus al bijna afgeschaft.

Emancipatie

Het vrijmaken van de slaafgemaakten in de koloniën werd de 'emancipatie' genoemd. Dat klonk positiever dan het was. Bij de formele afschaffing ging de meeste aandacht naar de slavenhouders. Zij werden gecompenseerd voor hun 'verlies'. Het belang van de eigenaren en van de handel stond voorop. Ook Delftenaren waren aan het eind van de negentiende eeuw nog betrokken bij slavernij. Tijdens de emancipatie bezaten zij nog slaafgemaakten. Daar ontvingen zij een vergoeding voor.

De Emancipatieregisters uit Suriname en het Caribisch gebied zijn redelijk compleet. Daarin staan de gegevens van bijna 47.000 slaafgemaakten en hun eigenaren. Die laatsten ontvingen 300 gulden per slaafgemaakte in Suriname, 200 gulden per

Bousquet

Emile Jules Ferdinand Bousquet wordt in 1811 in Delft geboren als zoon van zeepzieder Isaak Bousquet. Emile gaat niet werken in het familiebedrijf maar wordt tabakshandelaar in Japara, in het noorden van Java. In 1860 wordt de slavernij in Nederlands-Indië afgeschaft. Wie zijn slaafgemaakten vrijlaat, krijgt daarvoor een financiële vergoeding van de overheid. Ook Bousquet maakt gebruik van deze regeling. Hij ontvangt in totaal 1120 gulden voor de 'emancipatie' van zijn slaafgemaakten: Alima (54 jaar, 100 gulden), December (23 jaar, 350 gulden), Annetta (21 jaar, 350 gulden), Dina (17 jaar, 220 gulden) en Morissa (6 jaar, 100 gulden).

De voormalige zeepfabriek van Bousquet aan de Voorstraat.

slaafgemaakte op Aruba, Bonaire, Curaçao, Sint Eustatius en Saba, en 100 gulden per slaafgemaakte op Sint Maarten. Het is duidelijk dat eigenaren de afschaffing van gedwongen arbeid in Suriname het ergst vonden. Daar werd nog tien jaar Staatstoezicht ingesteld. De overheid was bang dat niemand meer op de plantages wilde werken.

Een Delftenaar die geld ontving, was Isaak Johannes Rammelman Elsevier. Hij was van 1848 tot 1854 gouverneur van Curaçao geweest. In die jaren hadden familieleden nog slaafgemaakten gekocht en verkocht. Bij de emancipatie ontving hij 2200 gulden voor elf slaafgemaakten op Curaçao. Zijn volwassen zoon en dochter kregen ook een vergoeding. Zij hadden allebei vijf slaafgemaakten als huispersoneel. Zelfs zijn minderjarige dochter bezat twee slaafgemaakten: Richard Jacobus en Anna Theodora.

In Nederlands-Indië kregen eigenaren een financiële vergoeding die afhankelijk was van de leeftijd van degene die zij vrijlieten. De administratie daarvan is niet compleet en geeft daarom een vertekend beeld. In 1860 schreef de gouverneur-generaal dat er voor 4152 vrijgelatenen een 'schadevergoeding' was betaald. Dat

is een opvallend laag aantal. Er waren veel ongeregistreerde slaafgemaakten waar de eigenaar geen compensatie voor kon aanvragen. Ook illegale slavenhandel bleef hierdoor uit het zicht. Slechts een enkele keer vonden we de namen van gecompenseerde eigenaren. In Japara, op het noorden van Java, viel de naam van de Delftse familie **Bousquet**.

Met de compensatie profiteerden Delftse slavenhouders voor het laatst van de slavernij. De vrijgemaakten kwamen hiermee op afzienbare termijn werkelijk los van Delft. Een stad die ze nooit gezien hadden, maar waarmee ze wel een gezamenlijke geschiedenis deelden.

Kortom

Het systeem van slavernij is van binnenuit altijd bevochten. Mensen die tot slaaf gemaakt waren, zochten altijd naar manieren om aan de onderdrukking te ontsnappen. Vanaf de achttiende eeuw groeide in Nederland langzaam het idee dat slavernij slecht was. Delftenaren droegen weinig bij aan dat debat. Zij sloten zich pas echt aan toen de afschaffing in 1863/1873 al bijna een feit was.

verbruikt is aan Silver.

Slaaven en

37 Stuk Vamentlyk

1 gen^d Coridon

1 — Meij

3 papoease Tongen als

1 gen^d Spadilla

1 — basta en

1 — Samat

1 — Tas

1 — Pasop

1 — Titus

1 — ima

1 — Hora

En nu

Anderhalve eeuw geleden werd de slavernij door Nederland afgeschaft. Maar daarmee veranderde niet alles opeens. Ideeën uit de tijd van slavernij bleken hardnekkig. Tot op de dag van vandaag zien we daar sporen van.

Keti Koti

De afschaffing van de slavernij wordt op 1 juli gevierd met Ketikoti. De naam betekent letterlijk 'verbroken ketenen'. In Suriname is Ketikoti een officiële feestdag, in Nederland (nog) niet.

Daar is wel steeds meer vraag naar. Om zo mensen bewust te maken van de gevolgen van het slavernijverleden, zoals de vooroordelen en het racisme die daaruit voortgekomen zijn.

Ketikoti wordt jaarlijks in steeds meer Nederlandse steden gevierd, ook in Delft. Het programma bestaat meestal uit een herdenking en een viering. Herdenking van de offers die voorouders gebracht hebben en de strijd die zij hebben geleverd in de tijd van de slavernij, en viering van de afschaffing van de slavernij. Vaak wordt 'heri heri' gegeten, een gerecht met cassave, zoete aardappel, bakbanaan, bakkeljauw en ei. Dat is een maaltijd die is ontstaan op de plantages.

Een onderdeel van de feestelijkheden tijdens Ketikoti is de Bigi Spikri, een optocht in kleurrijke, traditionele kledij. Herdenkingsparade in Delft in 2023, georganiseerd door stichting CANIDREAM.

Kolonialisme en racisme

Slavernij was voorbij, maar andere vormen van onvrijwillige arbeid kwamen daarvoor in de plaats. In Nederlands-Indië breidde Nederland zijn koloniale gebied zelfs nog fors uit. Het zogenoemde cultuurstelsel bleef daar bestaan. Mensen moesten een deel van hun grond bebouwen met de producten die Nederland wenste. Wie geen grond had, moest herendiensten verrichten voor de overheid. Dat was een nauwelijks verkapte vorm van slavernij. Om de plantages in Suriname te kunnen behouden en bewerken, werden laagbetaalde contractarbeiders uit India, China en Java gehaald. Nederland bleef de koloniën tot ver in de twintigste eeuw als wingewesten zien.

Delft speelde ook een rol in die koloniale geschiedenis na de afschaffing van slavernij. Instituten als de Koninklijke Akademie (voorloper van de TU Delft), de Indische Instelling, de Rubberstichting, de Botanische Tuin en TNO waren allemaal min of meer verweven met het koloniale systeem. Mede door deze instellingen kwamen vanaf de negentiende eeuw meer mensen uit de koloniën naar Delft. Zij stuitten hier op een samenleving waarin racisme nooit ver weg was.

Slavernij had kunnen bestaan dankzij een racistisch wereldbeeld. Dat racisme bleek hardnekkig, zowel in de koloniale samenleving als in Nederland.

Vooroordelen en stereotypen uit de slavernijtijd waren niet opeens verdwenen. Ze werkten door tot het institutioneel racisme waar Delftenaren ook tegenwoordig nog mee te maken hebben.

Herinnering

Delft is in de afgelopen eeuwen almaar veelkleuriger en rijker geworden. Niet 'rijk' in de zin van de koloniale tijd, maar rijk in diversiteit en meerstemmigheid. Die rijkdom ontbrak tot op heden aan het geschiedenisverhaal van Delft.

Lange tijd werd de geschiedenis van slavernij vooral gezien als iets voor de nazaten van slaafgemaakten. Maar alle Delftenaren zijn op een bepaalde manier nazaten van het wereldwijde systeem waarin slavernij plaatsvond. Het werd dan ook tijd om het beeld van de stadsgeschiedenis te verbreden.

Kennis van deze geschiedenis kan bijdragen aan meer bewustwording. Wie weet waar hij vandaan komt, realiseert zich waarom bepaalde structuren zijn ontstaan. En hoe die structuren in het heden doorwerken. Op basis daarvan kan nagedacht worden over hoe ze in de toekomst kunnen worden veranderd. Ook in Delft worden daar stappen voor gezet. Zo geniet **Keti Koti** de laatste jaren steeds meer aandacht. Samen herinneren is immers van belang om samen vooruit te komen.

Excuses

Op 19 december 2023 vindt in het stadhuis van Delft een indrukwekkende bijeenkomst plaats. Marja van Bijsterveldt biedt namens het college van burgemeester en wethouders excuses aan voor de rol van hun voorgangers in het slavernijverleden. Zij vertelt over gesprekken die zij voerde met nazaten van slaafgemaakten. Uitsluiting en racisme bestaan ook vandaag nog. Zelfs in een diverse stad als Delft, die vanouds een internationaal karakter heeft. Daarom moeten excuses voor het verleden volgens de burgemeester niet bij woorden blijven. Zij moeten mensen ook aanzetten tot handelen. 'Iedereen die hier vandaag aanwezig is, heeft zijn of haar eigen reis gemaakt naar hier en nu. Die reis, die gestart is bij onze voorouders, brengt ons allen naar waar we nu staan. We reizen nu samen verder. Op weg naar een gezamenlijke toekomst met meer kennis van ons gedeelde verleden.'

Het vervolg

Na twee stadsgesprekken verenigden diverse inwoners en organisaties uit Delft zich in 2022 in het Kwartiermakers Comité Slavernijverleden (KMC). Het KMC adviseerde het gemeentebestuur onderzoek te doen naar het slavernijverleden van de stad. Het college van burgemeester en wethouders gaf daar opdracht voor.

Het *Rapport slavernijverleden van Delft* verscheen in juni 2023. Hieruit bleek dat slavernij onlosmakelijk verbonden was met de geschiedenis van Delft. In december 2023 bood het college bij monde van de burgemeester **excuses** aan voor de rol van hun voorgangers in het slavernijverleden.

Hiermee is het verhaal nog niet voorbij. Het herdenkingsjaar heeft veel kennis opgeleverd over het Delftse

slavernijverleden. Die draagt bij aan bewustwording en erkenning van de doorwerking van slavernij in de samenleving van vandaag. Steeds meer culturele instellingen zetten zich in om een positieve bijdrage hieraan te leveren. Museum Prinsenhof doet bijvoorbeeld onderzoek naar de eigen collectie om in de toekomst zo compleet mogelijke verhalen te kunnen vertellen.

De gemeente is samen met het KMC gestart met vervolg geven aan de excuses. Tijdens stadsgesprekken wordt met de aanwezigen nagedacht over een jaarlijkse herdenking en viering van de afschaffing van slavernij en een gedenkplek in Delft. Om betekenis te geven aan de geschiedenis, maar ook om alert te blijven op racisme en discriminatie. Zo is het herdenkingsjaar geen eindpunt, maar het begin van een verantwoorde omgang met het Delftse slavernijverleden.

Meer weten over het slavernijverleden van Delft?

De teksten in dit boek zijn gebaseerd op het **Rapport slavernijverleden van Delft** (juni 2023), opgesteld door Nancy Jouwe, Gerrit

Verhoeven en Ingrid van der Vlis m.m.v. Marion Claessens en Bas van der Wulp.

Zelf onderzoek doen naar het slavernijverleden kan op steeds meer plekken. Via internet en via archieven zijn veel bronnen ontsloten. Bij **Stadsarchief Delft** staat een aantal (Delftse) bronnen bij elkaar.

Hier staat ook een **stadswandeling** langs plekken in de stad die herinneren aan het Delftse slavernijverleden.

www.stadsarchiefdelft.nl/slavernijverleden

Voor het onderwijs zijn twintig Delftse **archiefbronnen** uitgelicht en toegelicht, met vragen en opdrachten.

geschiedenislokaaldelft.nl/thema/delfts-slavernijverleden

Tientallen Delftse locaties die verbonden zijn met slavernij staan op **Mapping Slavery NL**.

Dit publieksgeschiedenisproject richt

zich op de historische plaatsen van het slavernijverleden en erfgoed in Nederland en het voormalige koloniale rijk.

mappingslavery.nl/portfolio/delft

De speech van de burgemeester bij het aanbieden van **excuses** in december 2023.

www.delft.nl/speech-slavernijverleden

Delftse **activiteiten** over het slavernijverleden zijn zichtbaar op www.delftontdekt.nl

Illustratieverantwoording

* **omslag (voorzijde)** Wadsworth Atheneum Museum of Art, Hartford, CT. The Ella Gallup Sumner and Mary Catlin Sumner Collection Fund, 1982.36, foto Allen Phillips * **4** Foto Madoqueo Sinmeus * **6/12** Rijksmuseum Amsterdam SK-A-1299 * **8** Rijksmuseum Amsterdam RP-P-BI-245 * **10** Rijksmuseum Amsterdam NG-2013-22-19 * **14** Gebaseerd op ontwerp van: Chris Versteeg voor de tentoonstelling Belast Koloniaal Verleden in het Belasting & Douane Museum (2022) * **15** Stadsarchief Delft 1344 * **16/18** Wikimedia, publiek domein * **20** Foto G. Verhoeven 2024 * **22** Foto G. Verhoeven 2024 * **24** Foto Timmietoenaar (gemeenteraadslid Tim de Haan), Wikimedia CC-BY-3.0 * **26** Collectie Nederland NK 2738 * **28/32** Rijksmuseum Amsterdam RP-T-oo-1751 * **30** Rijksmuseum Amsterdam SK-A-4988 * **34** Österreichische Nationalbibliothek, Atlas Blaeu-Van der Hem, vol. 36:19, fol. 62-63 * **36** Rijksmuseum Amsterdam NG-477 * **38** Rijksmuseum Amsterdam RP-P-OB-47.415 * **40/46** Stadsarchief Delft 68709 * **42** Stadsarchief Delft 67435 * **44** Museum Prinsenhof Delft B 2-37, bruikleen van de Van Kinschot-Tromp Stichting, foto Tom Haartsen * **48** M.M. Minderhoud, Wikimedia CC-BY-SA * **50** Stadsarchief Delft 10477 * **52/62** CC-BY-SA 4.0, Historisches Museum Frankfurt B.1953.03, foto Horst Ziegenfusz * **54** M.M. Minderhoud, Wikimedia CC-BY-SA * **56** Cincinnati Art Museum 1884.331, via Wikimedia, publiek domein * **58** Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen, JPK 1 * **60** Rijksmuseum Amsterdam SK-A-816 en SK-A-817 * **64/68** Stadsarchief Delft 66317 * **66** Privécollectie, via Wikimedia, publiek domein * **70** Foto G. Verhoeven, 2024 * **72** Rijksmuseum Amsterdam RP-P-1921-789 * **74/78** Gravure uit een boek over opstand in Demerary-Essequibo door Joshua Bryant, 1824, via Wikimedia * **76** Rijksmuseum Amsterdam SK-A-4062 * **80** Particuliere collectie, via RKD en Wikimedia * **82** Stadsarchief Delft 1335_1 * **84** Foto G. Verhoeven, 2024 * **86/92** Stadsarchief Delft, Archief 72 (Weeskamer), inv.nr 152, scan 188 * **88** Stadsarchief Delft, Alyssa van Heyst Fotografie * **90** Stadsarchief Delft 290947 Alyssa van Heyst Fotografie * **omslag (achterzijde)** Nederlands Openluchtmuseum Arnhem, N.2296

Colofon

Tekst en beeldredactie

Gerrit Verhoeven

Ingrid van der Vlis

Vormgeving

Joost van den Broek, Studio Markant, Delft

Productie

Oranje van Loon Drukkers, Den Haag

Uitgever

Gemeente Delft

Gemeente Delft heeft zijn best gedaan om alle rechthebbenden van het (foto)materiaal in deze publicatie te achterhalen. Iedereen die meent dat zijn/haar materiaal zonder voorafgaande toestemming is gebruikt, verzoeken wij contact op te nemen.

© 2024 Gemeente Delft

www.delft.nl

ISBN 978-90-9038540-2

Gemeente Delft

Erfgoed Delft

